

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій
Кафедра соціології

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь — бакалавр

на тему: **«ПЕРЕМІЩЕНІ ВІЙНОЮ: ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ І ПРАКТИКИ
ЖІНОК, ПЕРЕМІЩЕНИХ ВНАСЛІДОК ПОВНОМАСШТАБНОГО
ВТОРГЕННЯ»**

*Виконала: студентка 4-го року
навчання*

Спеціальності 054 Соціологія

Малюта Аліна Ростиславівна

Наукова керівниця:

Осипчук А. Д.,

к. соц. н., доцентка

Рецензентка:

Кандидатка соціологічних наук,

доцентка

Марценюк Тамара Олегівна

захищена з оцінкою

«_____» Секретар

ЕК: _____

«___» _____ 2023 р.

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ	
1.1. Міграція: сутнісний зміст, види та причини	5
1.2. Сучасні реалії українських мігрантів за кордоном.....	19
РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ПЕРЕБУВАННЯ ЗА КОРДОНОМ УКРАЇНОК – ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНОК: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ	
2.1. Характеристика вибірки, обраної для дослідження	35
2.2. Метод напівструктурованого інтерв'ю у дослідженні.....	38
2.3. Опис досвіду українських жінок, переміщених за кордон внаслідок повномасштабного вторгнення.....	40
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність дослідження. Питання вимушеної міграції внаслідок бойових дій набули сьогодні глобального характеру. Через них пройшла Сирія, Афганістан, а сьогодні проходить і Україна. Майже 5 млн. осіб залишили Україну через повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року на наші землі. І тепер як війна, так і ситуація з українцями-мігрантами займають важливе місце в порядку денному політиків різних рівнів.

Більшу частину людей, переміщених за межі України внаслідок повномасштабного вторгнення, складають жінки різного віку та різного сімейного і соціального статусу. Вони виїжджали з країни, рятуючи найдорогоцінніше – своїх дітей, і зіштовхнулися з різними труднощами та проблемами, доки змогли налагодити своє життя за кордоном і більшість з них щосекунди мріє повернутися назад – на Батьківщину.

Різні аспекти міграційних процесів досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Серед зарубіжних дослідників слід назвати Дж. Борхаса, Ж. Зайончковську, В. Іонцева, М. Міллера, Л. Рибаківського, С. Сассена, П. Стокера, І. Цапенко. Вагомий внесок у процес дослідження проблем міжнародної міграції зробили такі українські науковці як О. Гаврилюк, В. Геєць, Т. Драгунова, Ю. Макогон, Ю. Пахомов, М. Романюк, А. Філіпенко, О. Чернега, М. Шульга та ін. Незважаючи на те, що низка важливих аспектів міграції знайшла відображення у працях багатьох дослідників, залишаються мало висвітленими проблеми та практики жінок, що виїхали за кордон через воєнні дії.

Мета бакалаврської роботи полягає у з'ясуванні досвіду, проблем і практик українських жінок, переміщених за межі України внаслідок повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року.

Реалізація поставленої мети визначила необхідність вирішення в роботі наступних **завдань**:

- систематизувати підходи до концептуалізації сутності, видів та причин міграції як соціального явища в соціології;
- з'ясувати реалії перебування за кордоном українських мігрантів, які залишили країну внаслідок повномасштабного вторгнення;
- здійснити опитування методом напівструктурованого інтерв'ю 16 українських мігранток, які виїхали за кордон внаслідок повномасштабного вторгнення (і наразі перебувають у м. Варшава (Польща), та дізнатися їх досвід та проблеми.

Об'єктом дослідження виступають 16 українських жінок (віком від 23 до 53 років з різним освітнім та сімейним статусом, з різних регіонів України), які виїхали за кордон у перші тижні війни через повномасштабне вторгнення.

Предметом дослідження визначено досвід та основні проблеми українських жінок, які виїхали за кордон у перші тижні війни 2022 через повномасштабне вторгнення.

Дослідження було проведено у березні-квітні 2023 року з використанням **методу** напівструктурованого інтерв'ю, тривалістю в середньому 30 хвилин, для отримання розгорнутих поглиблених суб'єктивних відповідей 16 українських інформанток, які перебувають у м. Варшава (Польща) щодо досвіду їх вимушеного мігрантства та проблем, з якими вони зіштовхнулися.

Структура бакалаврської роботи включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел, додатки. Основний обсяг роботи викладений на 57 сторінках.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

1.1. Міграція: сутнісний зміст, види та причини

Для початку ХХ ст. були характерні численні економічні, політичні й соціальні кризи, війни, що супроводжувалися територіальними змінами й виникненням нових держав. До цих подій можна віднести: підсумки Другої Світової війни, що викликала потужний потік міграції (німці з Балтії, Польщі, Югославії й Румунії; політична еміграція з країн Східної Європи); міграційні хвилі, викликані національно-визвольним Рухом в Африці й Азії; громадянська війна в Китаї; війна у В'єтнамі – всі ці події послужили причиною масових пересувань людей, які викликали загострення соціально-економічних проблем, що торкнулося всього світового співтовариства (Кириленко О.М., Ільєнко В.О, 2013, с. 72).

Разом з тим, універсальних норм, які захищають інтереси мігрантів, до ХХ ст. не існувало. Регулювання проблем міграції здійснювалося на двосторонньому рівні. Причому переважно угоди полягали між сусідніми державами або країнами з подібною політикою. Угоди були обмеженими за своїм функціональним застосуванням і спрямованими на вирішення конкретних питань, наприклад, таких, як: екстрадиція, перебування мігрантів, інтеграція мігрантів тощо. Надалі такі угоди стали прийматися вже на субрегіональному і регіональному рівнях, однак це доводило, що міграційні питання ще не стали проблемами, які хвилюють усе світове співтовариство, і мали лише локальний характер. Світове співтовариство до ХХ ст., яке не відчувало безпосередньо негативних наслідків міграційних процесів на міжнародному рівні, зіштовхнулося з необхідністю координації зусиль багатьох країн з вирішення

гострих ситуацій, пов'язаних з міграцією, і усвідомило важливість створення механізму, яки міг би врегулювати міграційні проблеми (Кириленко О.М., Ільєнко В.О, 2013 с. 72).

Варто підкреслити, що хоча період після Другої Світової війни характеризувався активізацією міграційних процесів і розмаїтістю видів мігрантів, у міжнародному праві не було уніфікованого поняття міграції, воно тільки увібрало в себе деякі положення щодо конкретних її видів. Поняття «міграція» навіть не згадується ані в Статуті ООН, ані в Загальній декларації прав людини від 1948 р., хоча остання юридично закріпила в якості одного з основних прав людини «право вільно пересуватися й змінювати місце проживання у межах кожної держави» (Генеральна Асамблея ООН від 10 грудня 1948 року, с. 13). Однак це право не уточнювалося й визначення «міграції» не давалося.

Сьогодні за своїм обсягом міграція є надзвичайно широким поняттям і не однозначним. Причиною цього, в першу чергу, є розрізненість галузей, у яких досліджувалось це явище. Так, Р. Перручоуд дає наступне поняття міжнародної міграції: «це переселення людей, що залишають країну свого походження або постійного місця проживання, в іншу країну тимчасово або постійно (R. Perruchoud and K. Tomolova, 2016, с. 87). На думку А. Геддеса, «міграція – це переміщення з різних причин людей через кордон тих або інших територіальних утворень з метою постійного або тимчасового місця проживання» (Geddes A., 2012, с. 21). Р. Козловський вважає, що «міграція – це пересування населення через державні кордони, що пов'язане зі зміною місця проживання і яке потребує внутрішньодержавного й міждержавного регулювання» (Koslowski R., 2012, с. 34). О. Піскун стверджує, що міграція нерідко пов'язана з різкою зміною не тільки географічного, територіального місця проживання, але відповідного соціуму, соціального й політико-правового оточення (Піскун О., 2009 с. 40). Ч.І. Намонюк вважає міграцію «складним транснаціональним явищем і одним з

найважливіших індикаторів відбиття етнополітичних і соціально-економічних процесів, що відбуваються в суспільстві» (Намонюк Ч. І., 2015, с. 19). О.С. Передій під міграцією розуміє «сукупність різних за своєю природою територіальних переміщень населення, що супроводжуються зміною місця проживання» (Передій О. С., 2009, с. 24). І.З. Танчин розглядає міграцію як соціальне явище, і дає визначення: «міграція – це процес зміни постійного місця проживання індивідів чи соціальних груп: переміщення в інший регіон країни або в іншу країну. Міграцією є також переїзд для проживання із села в місто і навпаки» (Танчин І. З., 2011, с. 98). С.О. Мосьондз вважає, що під поняттям «міграція» прийнято розуміти особливий процес територіального переміщення населення, який завершується зміною постійного місця проживання, що в буквальному розумінні слова означає переселення (Мосьондз С. О., 2003, с. 34).

Отже міграція є складним та багатогранним явищем, яке може включати різні аспекти. Визначення міграції може бути контекстуальним і залежати від дослідження або авторського підходу. Широке розуміння міграції, яке охоплює переселення через кордони, зміну місця проживання, соціально-економічні та політичні зміни, дозволяє усвідомити її складність та взаємозв'язки з іншими явищами. Проте, важливо зауважити, що визначення міграції може бути обмеженим і не охоплювати всі можливі аспекти, такі як біометричні, екологічні або демографічні аспекти. Критичне ставлення до визначень міграції є важливим, оскільки розуміння міграційних процесів вимагає урахування їх контекстуальної природи. Дослідження міграції може розкривати соціально-економічні та політичні зміни в суспільстві та допомагати розуміти їх взаємозв'язки. Існує потреба в подальшому дослідженні міграції з урахуванням різних аспектів та підходів. Це допоможе розширити наше розуміння міграційних процесів і їх впливу на суспільство, а також розвинути ефективні стратегії управління міграційними потоками.

Класифікують міграцію та за такими критеріями:

1. За географічною ознакою виділяють два основних типи міграції: зовнішня (міжнародна) та внутрішня (внутрішньодержавна). Зовнішні міграції поділяються на два класи міграцій – міжконтинентальні й внутрішньоконтинентальні. Серед зовнішніх внутрішньоконтинентальних виділяють – міграцію між державами й між макро-регіонами. Щодо зовнішньої міграції, то тут говорять про існування двох її основних видів – еміграцію (виїзд із країни) та імміграцію (в'їзд у країну), а також виділяють рееміграцію (повернення в країну, з якої емігрант виїхав раніше) і репатріацію (повернення на етнічну батьківщину, тобто в країну, з якої асоціює людина своє походження й звідки вона або її предки мігрували в іншу країну) (Земба М., 2012, с. 19).

2. За структурним відношенням міграція має віковий, статевий, етнічний, сімейний, генетичний (від генезис), освітній, кваліфікаційний й інший зріз. Елементарними одиницями (видами) міграції можна вважати міграційні потоки, об'єднані якою-небудь ознакою (вік, стать, національність, спеціальність, родинний стан). При цьому припустимі терміни «сімейна міграція», «міграція населення працездатного віку», «міграція висококваліфікованих фахівців», «міграція жінок», «етнічна міграція» тощо (Земба М., 2012, с. 20).

3. За часом перебування мігранта на новому місці проживання або роботи можливо виділити два основних види міграції – постійна (безповоротна) і тимчасова (поворотна). Постійними міграціями можна вважати переміщення, пов'язані зі зміною постійного місця проживання. Тимчасова міграція поділяється на два класи – короткострокову міграцію (мігрант перебуває до 1 року за межами свого звичайного місця проживання) і довгострокову міграцію (більше 1 року). Короткострокову міграцію можна поділити на міграцію двох видів – регулярну й нерегулярну (Мосьондз С. О., 2003, с. 38).

До видів регулярної міграції належать щоденні маятникові міграції й прикордонні міграції. Маятникові мігранти – це люди, у яких місце проживання

й місце роботи перебувають у різних населених пунктах, що змушує їх щодня ранком приїжджати на роботу й увечері повертатися до місця проживання (наприклад, житель Вишгорода працює у Києві). Прикордонні мігранти («фронтальєри») схожі на маятникових мігрантів, тільки вони перетинають державний кордон, тобто живуть в одній країні, а працюють в іншій.

До видів нерегулярної міграції належать човникові, вахтові, сезонні міграції. Сезонні працівники – це мігранти, робота яких залежить від сезонних умов і виконується тільки протягом певної частини року (наприклад, збір врожаю). Човникові міграції являють собою періодичні поїздки різної тривалості, наприклад, комерсантів («човників») за товаром з поверненням до місця проживання. Вахтові міграції обумовлені специфікою роботи й перебування людини в районах з екстремальним кліматом (наприклад, виїзд нафтовиків до місця видобутку нафти на Півночі) (Мосьондз С. О., 2003, с. 38).

4. За цілями міграція підрозділяється на економічну (трудова й комерційну) і навчальну. Також до міграцій за цілями належить і міграція з метою возз'єднання й створення родин, міграція у зв'язку з відпочинком і туризмом, релігійна міграція (паломництво), міграція у зв'язку з веденням традиційного господарства (кочевничество).

У сучасному суспільстві переважають міграції, пов'язані з економічними цілями, тобто переїзд на роботу або у комерційних справах. В економічній міграції виділяється два основних види – трудова й комерційна. Трудова міграція являє собою переміщення зайнятого населення, пов'язаного зі зміною місця роботи як усередині країни, так і між країнами. Трудових мігрантів, що виїхали на роботу за кордон, називають «гастарбайтерами». Комерційна міграція пов'язана не з продажем своєї праці, а з отриманням прибутку з різниці цін на товари в різних регіонах або країнах. Навчальна міграція означає переїзд до місця навчання. Міграція з метою возз'єднання родини являє собою, наприклад, переїзд батьків до дітей, дружини до чоловіка, дітей до батьків

тощо. Часом буває важко відокремити сімейні цілі від економічних або навчальних (Земба М., 2012 с. 21).

5. За способом залучення в міграцію, вона підрозділяється на три типи – добровільна, вимушена й примусова. Перша обумовлена добровільним прийняттям індивідом або групою людей рішення про міграцію. Вимушена міграція викликана військовими, політичними подіями, переслідуваннями на етнічній і релігійній основі, які змушують населення змінювати місце проживання. Примусовою міграцією можна вважати насильницьке переселення людей, організоване державою (депортації), а також міграції, здійснювані в пенітенціарній системі (Земба М., 2012, с. 21).

Вимушена міграція – переміщення людей, які покинули місце проживання внаслідок здійсненого у відношенні їх або членів їх родин насильства, або які підпали під переслідування і насильство. Відповідно до міжнародних документів Женевської Конвенції про статус біженців від 1951 р. і Протоколу від 1967 р., виділяють кілька категорій вимушених мігрантів:

- біженці – це вимушені мігранти, яким до або після прибуття в країну надається статус біженця;
- особи, що бажають одержати притулок – мігранти, які подають клопотання про одержання притулку не у своїй країні;
- іноземці, що одержали тимчасовий статус захисту, їм дозволяється тимчасове (іноді на невизначений строк) перебування в приймаючій державі доти, доки їх життю загрожує реальна небезпека у їхній країні (Земба М., 2012, с. 21).

Іще один вид вимушених мігрантів – внутрішньо переміщені особи – це громадяни країни, які не перетинають кордонів і мігрують у межах своєї держави з вимушених причин (аналогічних у випадку з біженцями).

6. За ступенем законності виділяють два типи міграції – легальну й нелегальну. Легальні мігранти перетинають кордон і перебувають у країні на

законних підставах. Нелегальні мігранти – це люди, які незаконно перетинають кордон, а також люди, що законно перетинають кордон, але потім стають нелегальними мігрантами (наприклад, не мають реєстрації в уповноважених державних органах, порушують терміни дії візи, або їх цілі перебування й заняття не відповідають заявленим при в'їзді в країну) (Кавчинська-Бутрим З., 2012, с. 28).

Стати нелегальним мігрантом людина може декількома способами. Перший – нелегально перетнути кордон. Другий спосіб – приїхати легально, але не зареєструватися або прострочити візу. Третій спосіб – приїхати на навчання, а займатися торгівлею.

Переселенські зрушення залежать від таких типових явищ, як економічні цикли, рух інвестицій, стан зайнятості та безробіття, територіальні конфлікти тощо. До економічних причин міграції належать:

- нерівномірність економічного розвитку країн;
- прискорення інтернаціоналізації виробництва;
- нерівномірність процесів накопичення капіталу у різних країнах;
- зміни у розміщенні виробництва;
- кон'юнктура ринків праці та структура зайнятості;
- суттєва різниця в оплаті однакової за кількісними і якісними показниками праці в різних країнах (Білоцерківець В.В., Завгородня О.О., Золотарьова О.В., 2019, с. 149).

До соціальних причин міграції можна віднести:

- прагнення до підвищення рівня матеріального добробуту та поліпшення умов праці та життя;
- етнічно-культурна близькість країни міграції;
- тяжіння до реалізації потреб у розвитку особистості тощо (Білоцерківець В.В., Завгородня О.О., Золотарьова О.В., 2019, с. 149).

Загальними причинами міграції науковці визначають:

- нерівномірність світового економічного розвитку;
- нерівність доходів і можливостей у різних країнах, зокрема, між промислово розвиненими країнами і країнами, що розвиваються;
- дисбаланс населення, що проявляється в надлишку робочої сили в країнах, що розвиваються, і в її недоліку в певних галузях у розвинених країнах й ін. (Білоцерківець В.В., Завгородня О.О., Золотарьова О.В., 2019 с. 150).

Світовими центрами притягнення імміграційної маси є: США, Австралія, країни Західної Європи (Німеччина, Франція, Великобританія, Швейцарія, Бельгія, Швеція, Нідерланди), нафтовидобувні країни Близького Сходу (Саудівська Аравія, Арабські Емірати, Кувейт, Оман), країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону (Японія, Гонконг, Малайзія, Сінгапур, Тайвань, Бруней, з недавніх пор Південна Корея) (Макарчук В.С., 2014 с. 34).

Більшість мігрантів в'їжджають в іншу країну з однієї з наступних трьох причин:

- міграція з метою постійного проживання, що, у першу чергу, охоплює висококваліфікованих мігрантів; осіб, що в'їжджають із метою возз'єднання родини;
- міграція на певний час для всіх видів зайнятості. Звичайно, мова йде про запрошених працівників, в'їзд яких дозволяється для заповнення вакантних робочих місць, наприклад медсестер;
- тимчасова міграція для працевлаштування на певний строк. Дозволяється в'їзд мігрантів для заповнення сезонних робочих місць, для виконання робіт у рамках певного проекту аж до його завершення, наприклад, у сфері будівництва, а також осіб, що надають послуги, студентів і учнів (За наук. ред. Т.М.Титаренко, 2015, с. 262).

Незважаючи на те, що мігранти із країн, що розвиваються, можуть займати практично будь-які види робочих місць, вони, як правило, концентруються на нижньому рівні шкали зайнятості. В основному, вони

виконують «брудну», небезпечну й важку роботу, причому такі робочі місця, як правило, зберігаються саме за мігрантами.

На іншому кінці цієї шкали перебувають висококваліфіковані фахівці, які виїжджають в інші країни в пошуках більш високої заробітної плати або кращих можливостей. Більшість таких мігрантів-фахівців (3/4) переїжджають із однієї багатой країни в іншу, особливо через Атлантичний океан, у той час як інші переміщуються між більш успішними новими індустріальними країнами в Східній Азії, між країнами Центральної й Східної Європи, а також між країнами Південної Америки. Багато хто також мігрує у більш бідні країни, причому це часто супроводжується іноземними інвестиціями в їхні економіки, які сприяють прискоренню економічного розвитку (Соснін О.В., 2015, с. 263). Отже, міграція – це явище складне, неоднозначне, що здійснює багатобічний вплив на економіку країн.

Приймаючих мігрантів, країни одержують наступні вигоди:

- 1) економія на зарплаті (іноземні робітники оплачуються нижче рівня зарплати національних кадрів);
- 2) підвищення конкурентоспроможності їх товарів внаслідок зменшення витрат виробництва;
- 3) за рахунок іммігрантів розширюється ємність внутрішнього ринку предметів споживання. Тим самим виявляється мультиплікаційний ефект, стимулюється додаткова зайнятість;
- 4) додаткові податкові надходження в бюджет;
- 5) економія на витратах на освіту й професійну підготовку кваліфікованих працівників-іммігрантів;
- 6) підвищення еластичності ринку праці в результаті використання праці іноземців;
- 7) іноземні робітники часто розглядаються як певний амортизатор у випадку криз і безробіття, тому що вони першими можуть бути звільнені;

8) іноземні працівники не забезпечуються пенсіями й не враховуються при реалізації соціальних програм (однак сприяють збільшенню доходів бюджету країни);

9) в економічно розвинених країнах при низькому рівні народжуваності і зменшенні числа зайнятих за допомогою іммігрантів сподіваються підтримати на належному рівні пенсії й соціальні виплати [Макарчук В.С., с. 35].

До негативних моментів, пов'язаних з мігрантами, можна віднести:

- поява дискримінації стосовно іноземців, міжнаціональна ворожість;
- перенаселеність;
- невдоволення корінного населення, виникнення елементів соціальної напруженості (Макарчук В.С., 2014, с. 35).

Для країн-донорів еміграція приносить наступні переваги:

- 1) зменшується тиск надлишкових трудових ресурсів, частково знижується безробіття й соціальна напруженість у країні;
- 2) країни одержують валютні перекази від своїх громадян, що працюють за кордоном;
- 3) після роботи за кордоном у країну повертаються більш кваліфіковані працівники, що володіють передовою організацією праці. Емігранти проявляють більшу готовність до нових видів діяльності, беруть активну участь у розвитку нових форм економіки;
- 4) відбуваються істотні зрушення в галузевій зайнятості мігрантів, що повертаються (емігранти переходять у малий бізнес);
- 5) традиційні партнери надають країнам-експортерам робочої сили великі кредити й здійснюють інвестування в їхню економіку. Міжнародні організації також активно підключаються до вирішення багатьох проблем цих країн (Земба М., 2012 с. 62).

Недоліки еміграції полягають у наступному:

- відтік частини трудових ресурсів у найбільш працездатному віці;

- втрата частини понесених витрат на загальноосвітню й професійну підготовку емігрантів (при впливі найосвіченіших та найрозумніших);
- втрати майбутніх податкових надходжень країн (Земба М., 2012 с. 62).

Побічними ефектами міграції є:

1. Одержання знань. Міграція веде до міжнародного переносу знань, що володіють значною економічною цінністю (незалежно від того, з якої сфери ці знання).

2. Перенаселеність. Імміграція, як і будь-яке інше джерело росту населення, може викликати такі позаринкові витрати, як зайвий шум, конфлікти, зростання злочинності.

3. Соціальні тертя (Кавчинська-Бутрим З., 2012 с. 72).

З перерахованих аргументів тільки два (перенаселеність й соціальні тертя) можна використати проти лібералізації імміграційної політики. Економічні аргументи працюють на заохочення міграції.

Значно посилюється міграція під час збройних конфліктів. Це міграція вимушена, і вона спричиняє важкі наслідки як для окремої особистості, так і для багатьох держав і світового співтовариства в цілому. Міграційні процеси, викликані необхідністю зміни місця постійного проживання під впливом збройного конфлікту всередині держави, є найбільшим викликом сучасному міжнародному співтовариству. Недосконалість міжнародно-правових норм у сфері міграції, а також неготовність і неможливість держав самотійно впоратися з вимушеними міграційними потоками призводить до так званих «міграційних колапсів», коли проблема вимушених мігрантів збільшується її несвоєчасним вирішенням. У першу чергу, від таких спричинених збройним конфліктом міграційних потоків страждають сусідні з конфлікту держави, а це змушує їх постфактум посилювати своє міграційне законодавство (Compendium of International Migration Law Instruments, 2016, с. 114).

Аналіз історичних міграцій показує, що на підставі дослідження

міграційних потоків, спровокованих збройним конфліктом у сусідні держави, можна не тільки спрогнозувати кількісні показники вимушених мігрантів залежно від інтенсивності збройного конфлікту, але й попередити негативні наслідки для країн, що приймають мігрантів, внести своєчасні зміни в міграційне законодавство й удосконалити міжнародні угоди в сфері міграції. Тим самим попередити міграційні колапси (Шрейбут В.).

В основному, мігранти виконують брудну й небезпечну роботу. Якщо для деяких міграція – це позитивний досвід, що відкриває нові можливості, то для дуже багатьох міграція пов'язана з порушенням прав людини, дискримінацією й експлуатацією. При цьому, мігранти вносять свій внесок в економічне зростання і розвиток людського потенціалу як у країнах походження, так й у країнах перебування. Вони сприяють розвитку суспільства за рахунок культурного різноманіття, прищеплюючи почуття розуміння й поваги різних народів і культур. Міграція також є основним способом підвищення рівня життя й реалізації прав людини.

Вимушена міграція, на відміну від добровільної, небажана для держави, оскільки приводить до переміщення не тільки «трудових ресурсів», але й членів їхніх родин, що провокує додаткове навантаження на соціальні бюджети держав. Найбільш складною є саме вимушена міграція, спровокована збройним конфліктом, оскільки в такому випадку вона є непланованою, змушує витратити всі наявні в такого роду мігранта матеріальні ресурси, позначається на емоційному стані родини мігранта й ускладнює його інтеграцію в суспільство приймаючої держави (Арістова А. В., 2015, с. 133).

І все ж таки наслідки вимушеної міграції можуть здійснювати як негативний, так і позитивний вплив на економіку приймаючої держави. До негативного відносять зниження ціни праці на національному ринку робочої сили через великий приплив населення; негативний вплив на державний бюджет у зв'язку з необхідністю виплачувати допомоги, будувати житло;

зростання злочинності та різного роду конфліктів внаслідок невдоволення серед місцевого населення. До позитивних наслідків можна віднести вигоди підприємців приймаючої країни, адже вони одержують більш дешево, а іноді й більш висококваліфіковану робочу силу.

Стрессова ситуація (якою, без сумніву, є військові дії, загроза життю) проковує значні негативні наслідки на міграційні процеси як у цілому, так і на особистість мігрантів, зокрема:

- по-перше, обставини виїзду в таких випадках, як правило, не дають можливості вивезти майно, а тим більше, продати нерухомість, тому саме економічне становище мігрантів виявляється найбільш важким, оскільки родини не в змозі забезпечити себе наїсть найнеобхіднішим;

- по-друге, при стресових міграціях найменш сприятливою є демографічна структура переселенців, серед них різко підвищується відсоток непрацездатного населення (дітей, старих, інвалідів);

- по-третє, люди, які пережили перераховані вище стресові ситуації, перебувають у стані психологічного шоку через загибель або втрату рідних і близьких, насильства, що відбулося на їхніх очах, жертвами якого вони іноді є й самі (За наук. ред. Т.М.Титаренко, 2015, с. 123).

Мігранти виявляються в місцях тимчасового розміщення, таборах для вимушено переміщених осіб, компактних поселеннях (громадах) для вимушених мігрантів. На наявні матеріально-економічні труднощі накладаються важкі травматичні соціально-психологічні переживання. Природно, це вкрай негативно впливає не тільки на самих вимушених мігрантів і членів їхніх родин, але й на населення приймаючої держави через додаткові перешкоди в інтеграції цієї категорії осіб у суспільство приймаючої держави (За ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка, 2012. с. 123).

У підсумку відзначимо, що міграційні процеси є постійним явищем на усіх етапах людської історії, а в сучасному світі проблеми вимушеного

переселення мільйонів людей відносяться до розряду найгостріших. Вимушено переміщені люди в результаті військових, етно-політичних й інших конфліктів є однією з найбільше уразливих груп населення планети. Вимушена міграція може бути зовнішньою (люди, що шукають притулок, у тому числі біженці) і внутрішньою (переміщені особи, «внутрішні біженці»), зворотною і незворотною, легальною і нелегальною. Масштаби й труднощі сучасної міграції диктують необхідність осмислення цього явища, яке охопило багато держав і національні суспільства. Тут переплетені особисті інтереси людей і держав, і на одних з них міграція має явно негативний вплив, а інші не можуть підтримувати нормальний демографічний склад населення без зовнішніх факторів. Ці визначення та розподіли надають нам змогу розуміти в які умови потрапляють жінки, що вимушено мігрували до різних куточків світу через повномасштабне вторгнення, і що їх чекає за кордоном. Також ми можемо визначити причини та вигоди країн що приймають наших мігранток на роботу, видають матеріальну та гуманітарну допомогу та надають документи для офіційного перебування в країні.

1.2. Сучасні реалії українських мігрантів за кордоном

Війна для українців стала справжнім горем. Вона принесла загибель рідних, руйнацію домівок, втрату роботи тощо. А іще – вона спричинила вимушене переміщення населення. Майже 6,9 млн. людей стали переміщеними особами в Україні внаслідок війни. Щодо того, скільки українців виїхало за кордон, то оцінки різняться в залежності від джерела даних. Так, за даними Центру економічної стратегії - 4,7 млн. українців виїхало до Європи, США та Канади (Михайлишина Д., 2023, с. 2).

Агенція з питань біженців ООН, заснована на даних держорганів Польщі, Словаччини, Угорщини та Молдови, надала дані про перетин українцями кордонів з цими країнами – рис. 1.1.

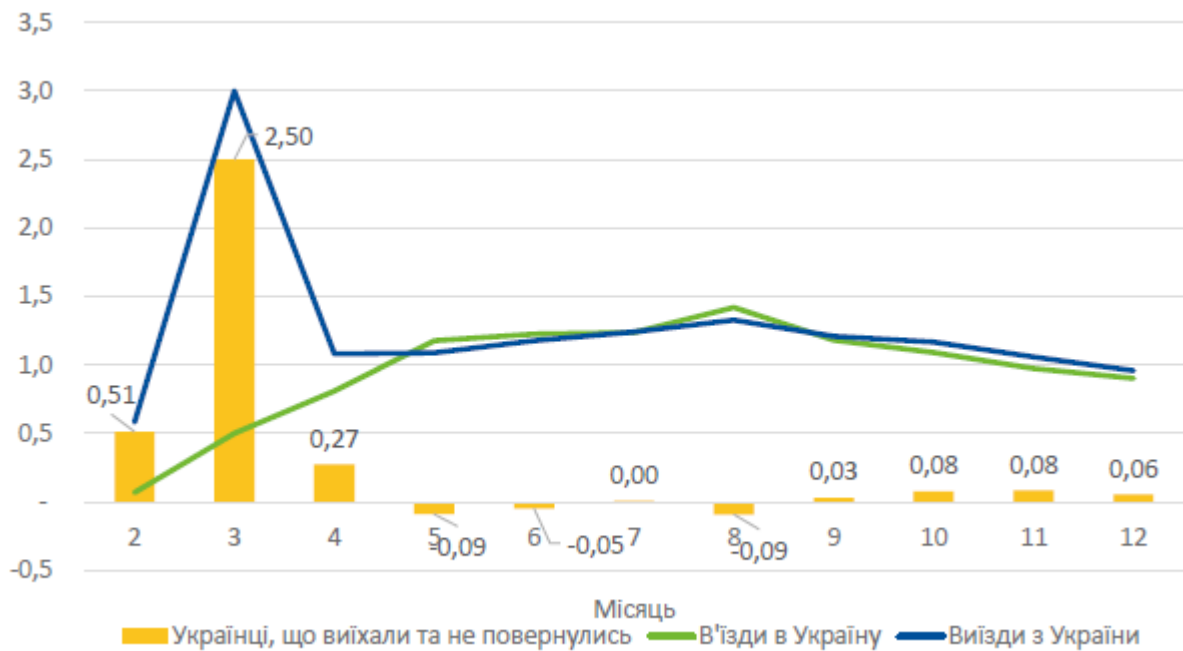

Рис. 1.1. Дані про рух українців у 2022 році (опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС)

Влітку 2022 року більше українців повертались, ніж виїжджали, однак з початком обстрілу інфраструктури та відключення енергопостачання деякі

експерти прогнозували велику кількість виїздів, але як ми бачимо за графіком, думка не виправдалась. Щодо того, хто найбільше виїжджав з України, то за даними ЦЕС найбільшою групою є жінки 35-49 років – рис. 1.2. Серед жінок найменше виїжджало жінок віком 18-24 роки. Щодо чоловіків, то найбільшою групою були чоловіки 35-49 років, але їх виїхало у сім разів менше за жінок, оскільки чоловіки є військовозобов'язані у віці з 18 до 60 не мають право перетинати кордон, окрім виключень відповідних до закону України. На 1 дорослого припадала в середньому 1,07 дитина на момент дослідження.

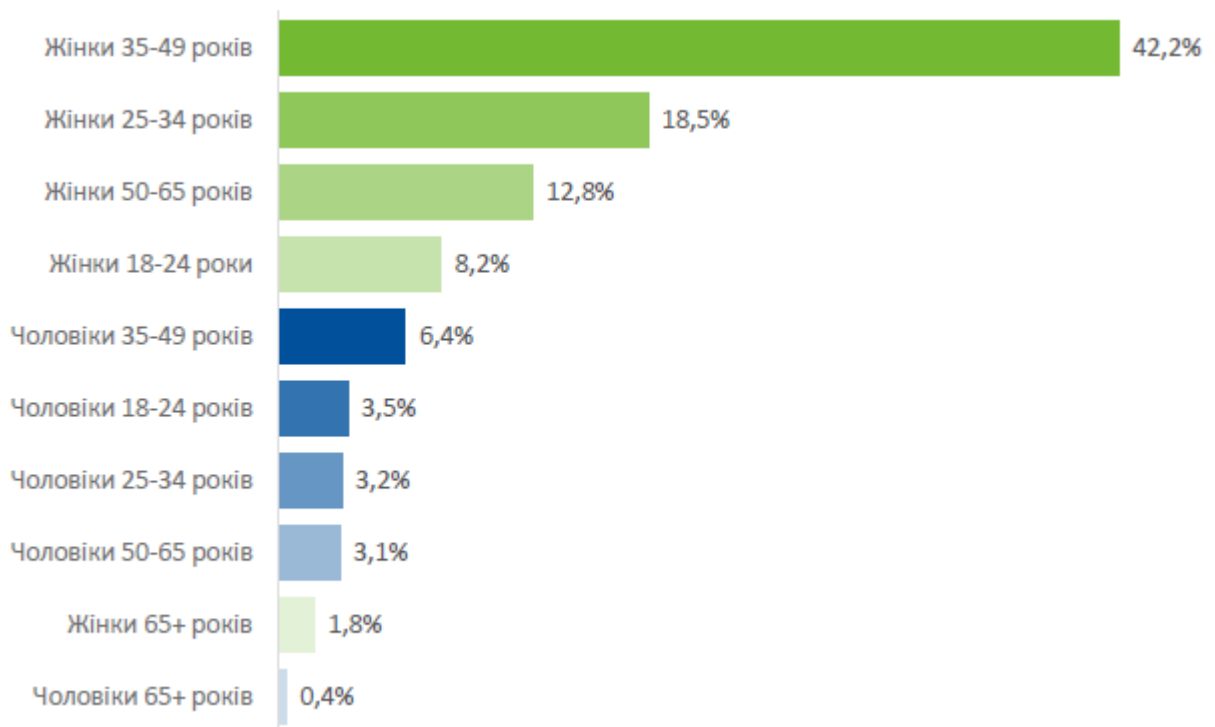

Рис. 1.2. Статистика виїзду українців за кордон за віком, % (данні були опубліковані 22 лютого 2023)

Якщо розглядати статистику за показником якості життя, то до виїзду з України 6,9% осіб могли купити все, що їм потрібно, у будь-який час. 27,8% осіб в Україні вистачало на їжу, одяг, взуття та дорогі речі, але щоб купити ще дорожчі речі треба було заощаджувати чи позичати. 48,8% осіб до виїзду вистачало на їжу, одяг та взуття, але для купівлі дорожчих речей треба заощаджувати чи позичати. 8,3% опитаних до виїзду з України вистачало на

їжу, але на одяг та взуття треба було заощаджувати чи позичати, а 4% економили навіть на харчуванні.

Після виїзду лише 2% українців можуть купити все, що потрібно, у будь-який час. Лише 8,3% українців сьогодні вистачає на їжу, одяг, взуття та дорогі речі, але щоб купити ще дорожчі речі треба заощаджувати чи позичати. До 44% зменшилася кількість осіб, яким вистачає на їжу, одяг та взуття, але для купівлі дорожчих речей треба заощаджувати чи позичати. На 19,6% зросла кількість осіб, яким вистачає на їжу, але на одяг та взуття треба заощаджувати чи позичати. На 8% зросла кількість українців, які почали економити навіть на харчуванні – рис. 1.3.

Отже, з даних вище ми можемо зауважити, що самооцінка матеріального стану значно погіршилась порівняно з до повномасштабного вторгнення 2022 року, що також свідчить про більший рівень стресу який зазнали люди, що виїхали.

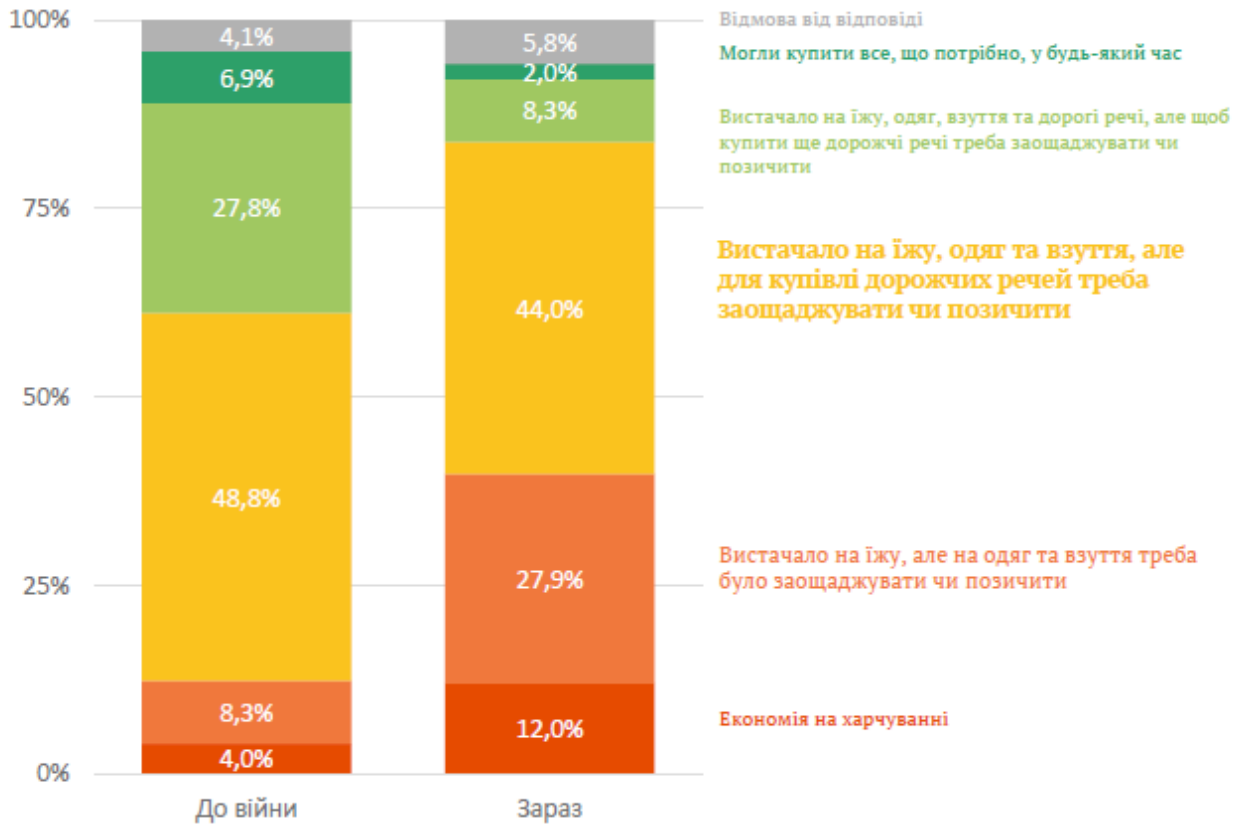

Рис. 1.3. Статистика зміни самооцінка матеріального стану українців до та після виїзду за кордон, % (опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС)

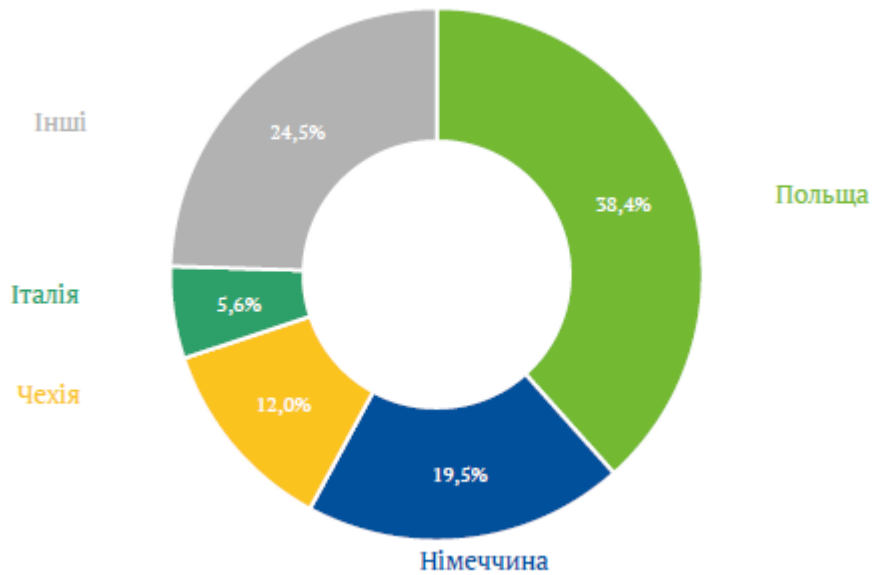

Рис. 1.5. Країни, що найбільше прийняли українців,% (опитування Info Sapiens на замовлення ЦЕС)

Українці отримали право на проживання, роботу, медицину та освіту в усіх країнах ЄС, але інші пільги та виплати є різними. Щодо умов, у яких живуть наші мігранти, то пільг та виплат достатньо для проживання у Німеччині та Чехії; половина базових потреб покривається ними в Італії, а от 56,1% українців відзначили, що у Польщі їх недостатньо навіть для базових потреб – рис. 1.6.

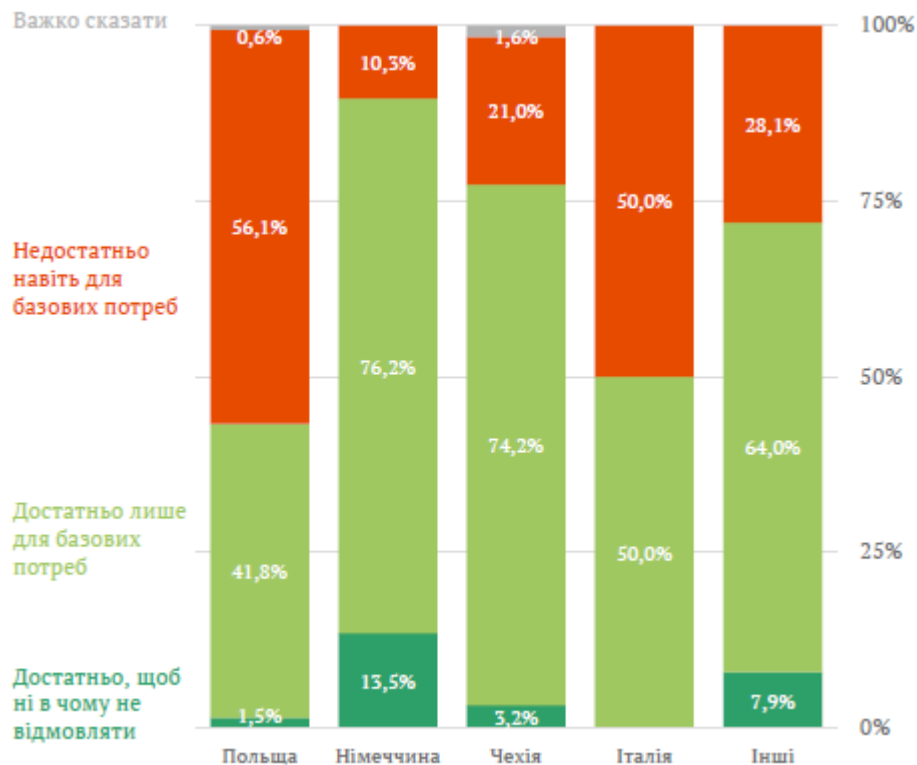

Рис. 1.6. Умови проживання українських мігрантів за кордоном, під час повномасштабного вторгнення, %

Німеччина надає найбільше пільг, таких як соціальні виплати та забезпечення житлом. В той же час, різниця в умовах проживання полягає у тому, чи є виплати безумовними: в Німеччині для отримання виплат потрібно

статисти на облік в центрі зайнятості, а в Польщі - мати дітей (Михайлишина Д., 2023, с. 6).

М.М. Слюсаревський зауважує, що з моменту прибуття до іншої країни у мігрантів починається процес входження, вживання, влаштування в новому для них суспільстві, який містить організаційні, правові, політичні, культурні, психологічні аспекти. У цьому цілісному процесі можна виділяти окремі види адаптації – політичну, економічну, соціально-організаційну, трудову, етнічну, релігійну, культурну, інформаційну, освітню, психологічну. Для мігрантів необхідні всі види адаптації (Слюсаревський М. М., Блинова О.Є., 2013, с. 161).

У процесі адаптації людини до іншого культурного середовища можна виокремити дві протилежні тенденції: прагнення до консервації, самоізоляції, що іноді проявляється у формі створення відособлених етнічних утворень, і прагнення до асиміляції – аж до втрати національної самоідентичності, розчинення в іншій культурі. Те й інше є порушенням звичної соціально-психологічної адаптації людини у світі, який змінюється й безперервно ускладнюється (Коробка Л. М., 2015, с. 78).

Якщо звернутися до портрету українських біженців та особливостей їх адаптації, то виділяють 4 групи (Михайлишина Д., 2023, с. 7):

Група 1. Класичні біженці (25%). Це жінки середнього віку з дітьми. Осіли переважно в Польщі (оскільки там найкращі умови для українців, що постраждали під час повномасштабного вторгнення, а також зручна географія). Не дуже адаптовані до життя за кордоном (не мають друзів серед місцевих, не знають мови, не були за кордоном раніше, не подобається в країні перебування). До війни жили переважно поза зоною бойових дій – Центральна, Західна Україна, Одеська область.

2 група. Квазі-трудова мігранти (29%). Це переважно жінки старшого віку 50+, також пенсіонерки. Виїхали не лише з безпекових питань, а й шукати роботу. Вони більш адаптовані до життя за кордоном (найбільше працюють в

країні перебування, знають мову, мають родину в країні перебування, найбільш задоволені життям за кордоном, менше потребують допомоги, оскільки мають сім'ю за кордоном або виїжджали працювати раніше). На їх рішення щодо повернення не вплине закінчення бойових дій. Вони більш схильні бути із заходу України.

3 група. Професіонали (29%). Більш схильні працювати за довоєнною спеціальністю, не готові працювати не за спеціальністю та не готові на кроки з перекваліфікації. Мають відносно комфортні умови перебування: отримують більше допомоги, мають друзів у країні перебування, позитивніше оцінюють ставлення місцевих. Планують повернутись в Україну та є більш визначеними щодо цього. Більш розосереджені по Європі. Виїхали переважно з Києва, Київської, Харківської та Дніпропетровської областей.

4 група. Люди із зони бойових дій (16%). Вони найбільше втратили через війну. Більш схильні бути в Німеччині. Не адаптовані до життя за кордоном, але готові робити кроки для адаптації (вивчення мови, курси з перекваліфікації тощо). Їм набагато більше подобається життя в Україні, ніж за кордоном. Готові повертатись до України, навіть не до власного регіону, але не без умов. Є переважно з Донецької, Харківської, Запорізької та Дніпропетровської областей.

Проведене ЦЕС дослідження виявило, що усі групи більш-менш відчують себе адаптованими у Польщі (Михайлишина Д., 2023, с. 8)– рис. 1.7.

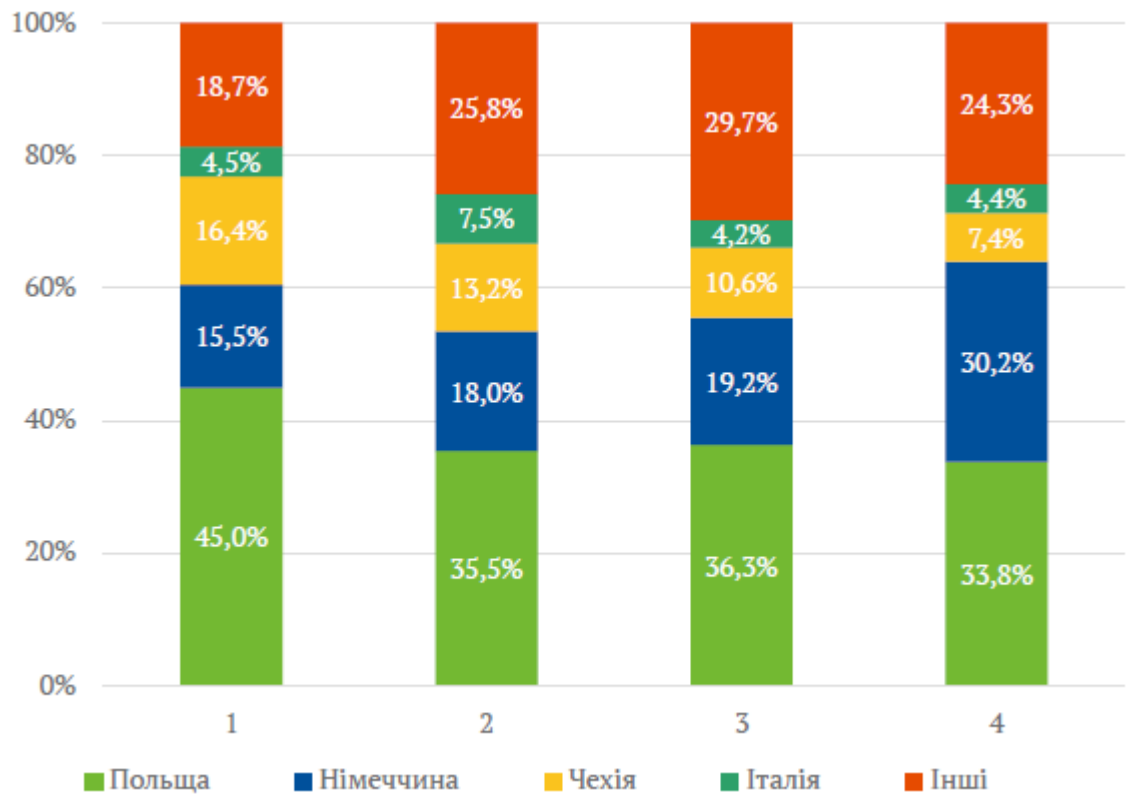

Рис. 1.7. Присутність українців за групами у різних країнах Європи, під час повномасштабного вторгнення, %

Пояснюється краща адаптованість українських мігрантів у Польщі наступними причинами:

- територія та історія, що були спільними для обох груп досить довгий час;
- тривалість взаємодії обох народів (постійна);
- довіра, як до народу;
- схожість мов;
- відносна рівність статусу і прав (Плющ В., 2021, с. 107).

Щодо рівня задоволеністю умовами життя українців - вимушених переселенців за кордон, то показники за групами наступні – рис. 1.8.

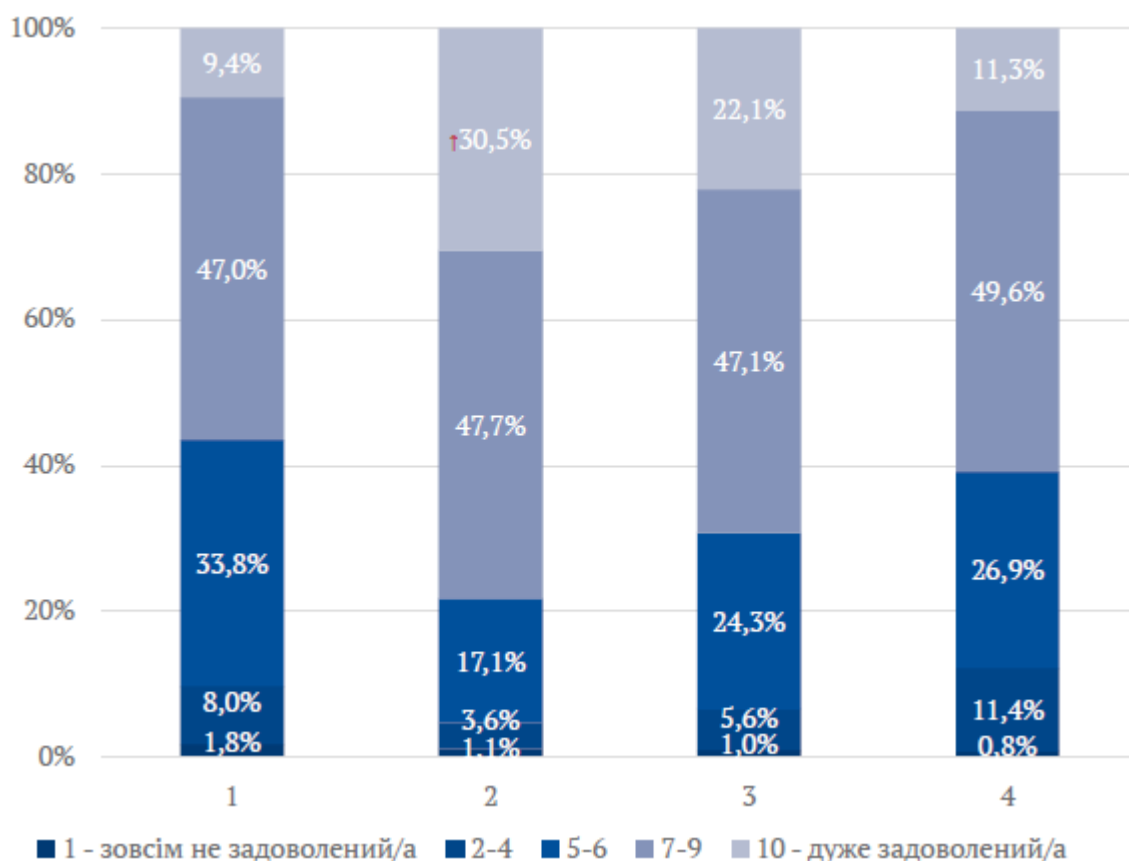

Рис. 1.8. Рівень задоволеності умовами життя українців - вимушених переселенців за кордоном, %

Отже, найбільш незадоволеною виступає перша група, за нею – четверта група. Найменш незадоволеною є друга група, оскільки її представники вже були за кордоном, там працювали і знають, що на них чекає.

К. Оберг відзначає, що коли людина потрапляє в чуже суспільство, вона відчуває труднощі, безпорадність та дезорієнтованість, які можна назвати «культурним шоком». Іншими словами, культурний шок – це конфлікт двох культур на рівні індивідуальної свідомості (Oberg K., 1990, с. 179).

Науковець виокремив шість аспектів такого шоку:

1) напруження, до якого призводять зусилля, потрібні для досягнення необхідної психологічної адаптації;

- 2) почуття втрати (друзів, статусу, професії, майна, батьківщини);
- 3) почуття відторженості (неприйняття представниками нової культури) або відторгнення (неприйняття нової культури);
- 4) збій у рольовій структурі (ролях, очікуваннях), плутанина в цінностях, почуттях і самоідентифікації;
- 5) почуття тривоги, навіть відрази й обурення внаслідок усвідомлення культурних відмінностей;
- 6) почуття меншовартості через нездатність долати труднощі в новому середовищі (Oberg K., 1990, с. 179).

На мою думку, саме такий шок отримали українці з першої та четвертої груп.

У свою чергу друга група виявилася найбільш задоволеною перебуванням за кордоном і найбільш пристосованою. З цього приводу зазначимо, що українці з цієї групи пройшли раніше п'ять етапів процесу адаптації мігрантів:

- 1) «медовий місяць» – характеризується ентузіазмом, піднесеним настроєм, великими сподіваннями;
- 2) негативний вплив навколишнього середовища – у будь-якій новій культурі на людину впливають і несприятливі психологічні чинники: почуття взаємного непорозуміння з місцевими мешканцями та неприйняття з їхнього боку, що може призводити до розчарування, фрустрації, депресії;
- 3) симптоми культурного шоку можуть сягати критичної точки, що, з одного боку, проявляється в серйозних хворобах і почутті цілковитої безпорадності, а з іншого, завдяки соціальній підтримці, є поштовхом до вивчення мови, ознайомлення з новою культурою;
- 4) людина почувається більш пристосованою та інтегрованою в життя суспільства, депресія змінюється оптимізмом, почуттям упевненості;
- 5) повна адаптація, взаємна відповідність середовища й індивіда (Chaban N., 2009, с. 93).

Також окрім культурного шоку, причиною тяжкої адаптації може виступати емоційний шок та психологічні травми набуті через повномасштабне вторгнення. Наприклад, люди з четвертої групи скоріш за все мають ПТСР, що спричиняє щоденному стресу та нав'язливі думки про втрату домівки, минулого життя та рідних.

Щодо того, на що готові українці – вимушені переселенці за кордоном, то результати, наведено на рис. 1.9.

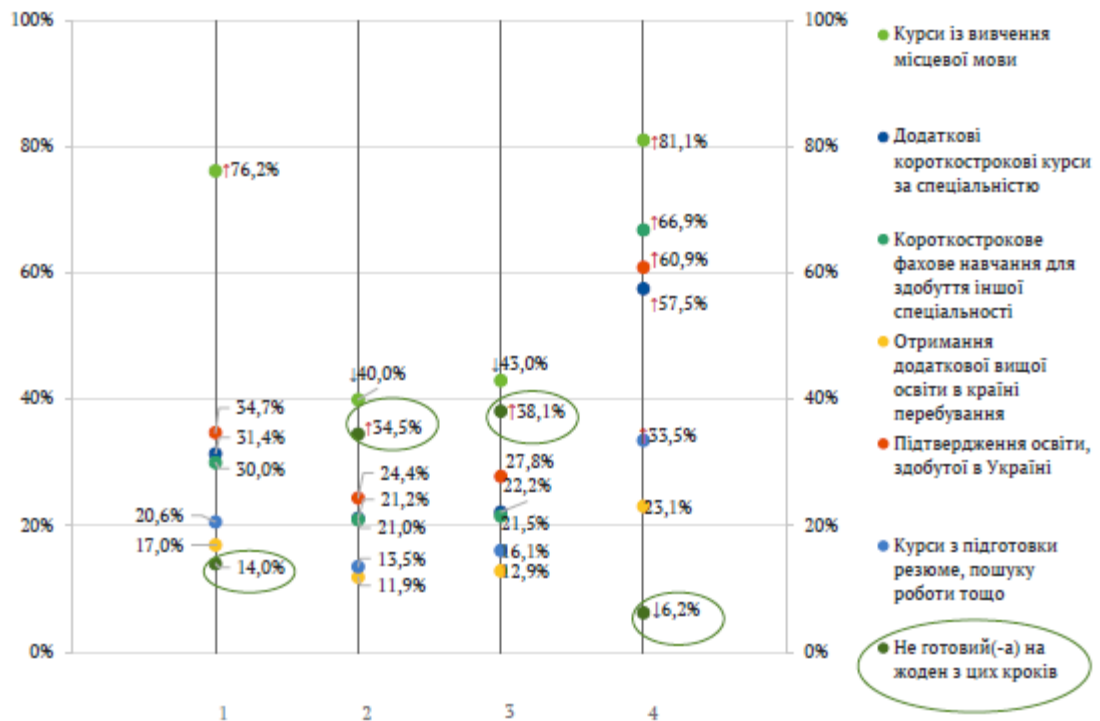

Рис. 1.9. Готовність адаптуватися до життя у іншій країні серед українців, що виїхали за кордон, %

Так, на курси із вивчення місцевої мови готові іти 76,2% представників першої групи мігрантів, та 81,1% - другої. Додаткові короткострокові курси за спеціальністю готові відвідувати 57,5% представників четвертої групи (це люди, які втратили все у себе вдома і намагаються улаштувати своє життя у країні, яка дала їм прихисток). Ця ж група готова до короткострокового фахового

навчання для здобуття іншої спеціальності (66,9%) та підтверджувати освіту, здобуту в Україні (60,9%) (Михайлишина Д., 2023, с. 11).

На отримання додаткової вищої освіти в країні перебування мало орієнтовані представники з усіх груп. Щодо другої та третьої груп, то лише 34,5% та 38,1% українців з цих груп готові до короткострокового фахового навчання для здобуття іншої спеціальності. Також у цих групах не сильно прагнуть підтвердити освіту, здобуту в Україні (Михайлишина Д., 2023, с. 11).

Неготовність до адаптації в інших країнах може бути викликано надією на короткострокове перебування закордоном та прагненням повернутись додому до минулого життя. На мою думку, більшість українців були у «замороженому» стані перший час і були на низькому старті кожної миті повертатись додому. Та з часом деякі розуміють що треба рухатись далі, а деякі і досі залишаються у стані «відтермінованого» життя.

Щодо того, які можливості у нові країні перебування «прийшлися до душі, то результати» опитування наведено на рис. 1.10.

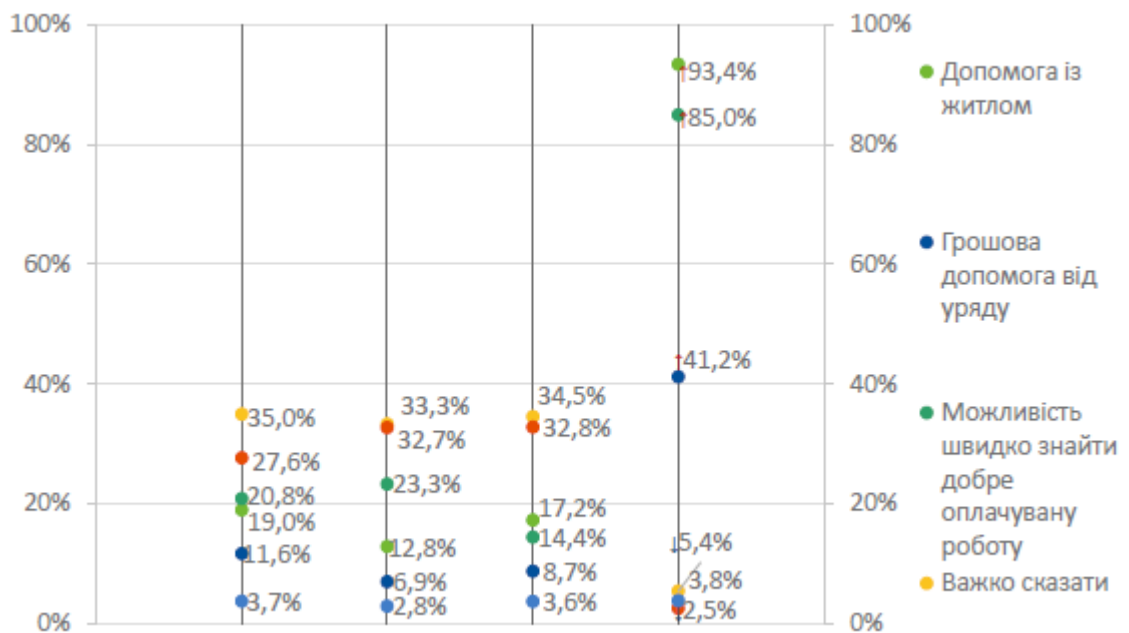

Рис. 1.10. Можливості, надані українцям країною їх перебування, %

Так, представники четвертої групи відзначили, що найбільшою для них стала допомога з житлом та можливість швидко знайти добре оплачувану роботу (93,4% та 85,05% відповідно). Також саме ця група зробила значний акцент на отриманні грошової допомоги від уряду (41,2%) (Михайлишина Д., 2023, с. 12).

Результати опитування відносно того, чи планують українці повертатися додому, виявили таке - рис. 1.11.

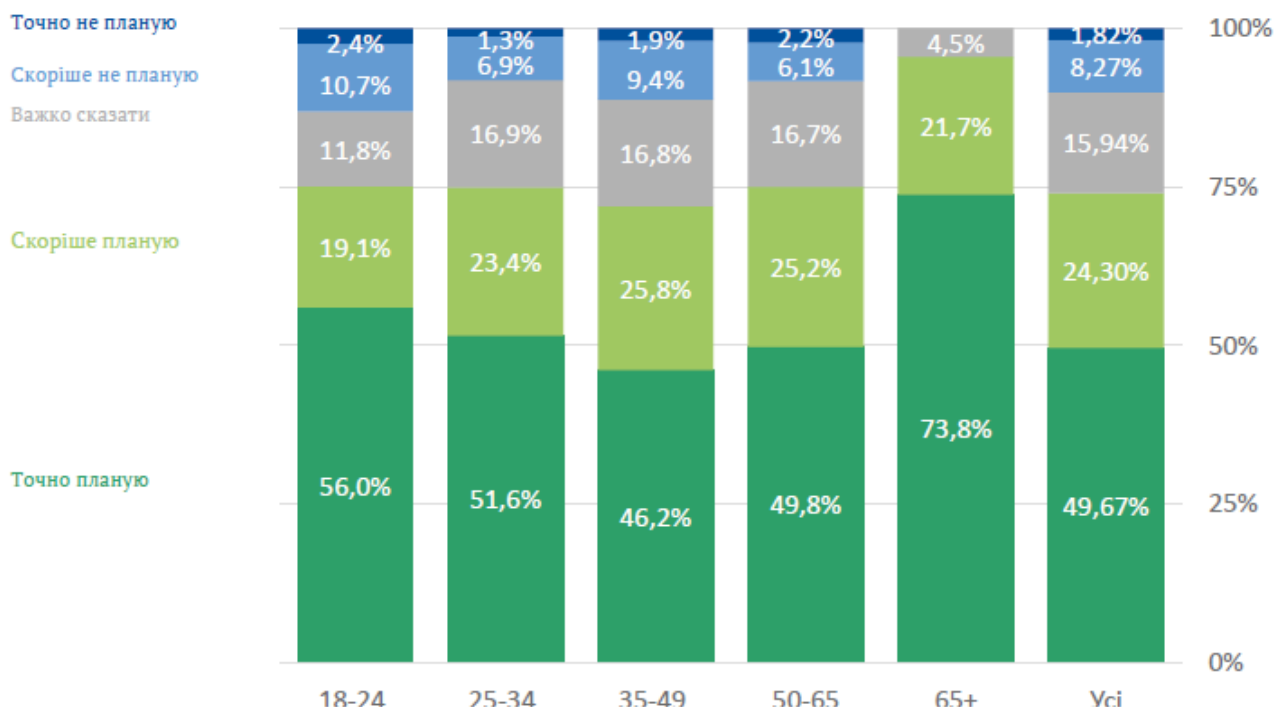

Рис. 1.11. Плани українців щодо повернення додому,%

Так, більшість українців готові повернутись. Найбільш схильні повернутись українці віком 65+. Разом з тим, деякі готові повернутись, щоб тільки відвідати родину.

Безпековий фактор є основним для повернення українців додому, однак робота і вищий рівень життя теж може стимулювати велику кількість українців до повернення – рис. 1.12.

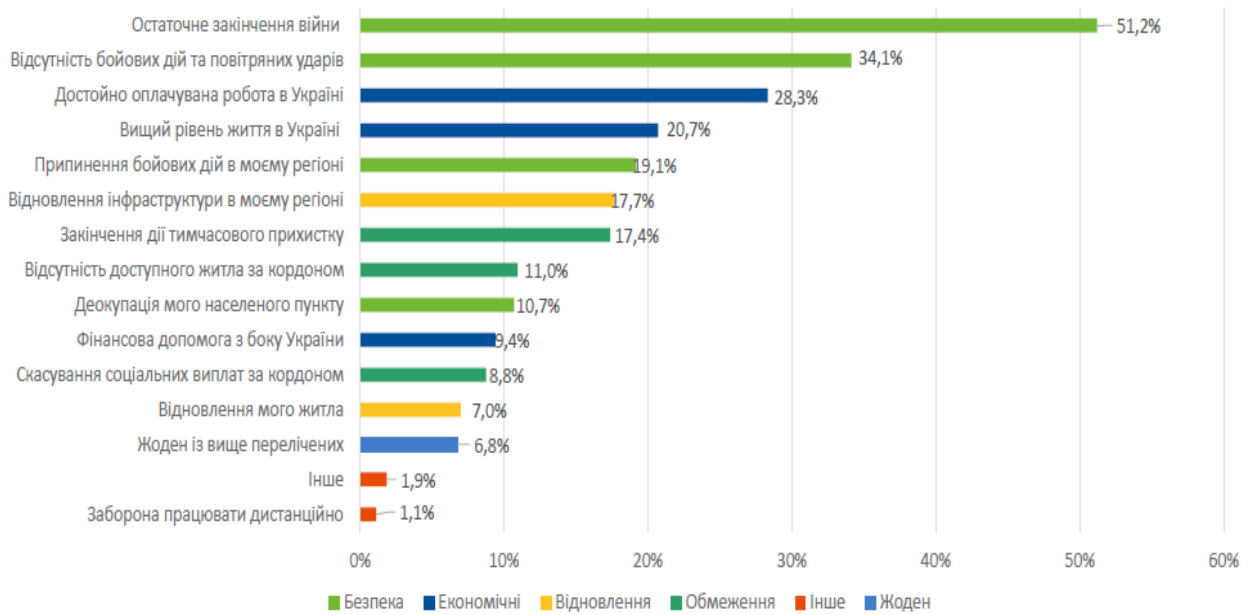

Рис. 1.12. Фактори, що стимулюють українців повертатися додому, %

37,5% готові повертатись одразу після закінчення війни, ще 25% до її закінчення – рис. 1.13.

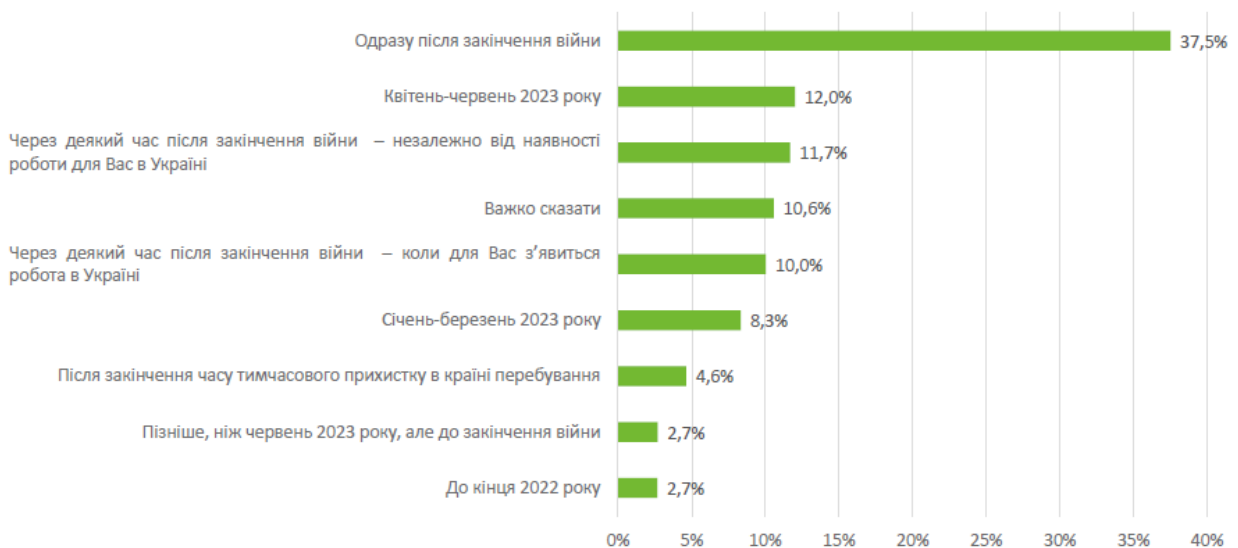

Рис. 1.13. Час повернення українців додому, %

За оцінками ЦЕС, після війни повернеться 46-76% українців. Однак по закінченню війни можуть виїхати іще від 100 (при оптимістичному розгляді подій) до 745 (песимістичному огляду подій) тисяч людей в залежності скільки родичів залишаться за кордоном. Повертатись більш схильні люди старшого віку, з нижчим рівнем освіти та ті, хто до війни працював. Україна може втратити до 2,55-7,71% ВВП за рік від неповернення біженців (Михайлишина Д., 2023, с. 15).

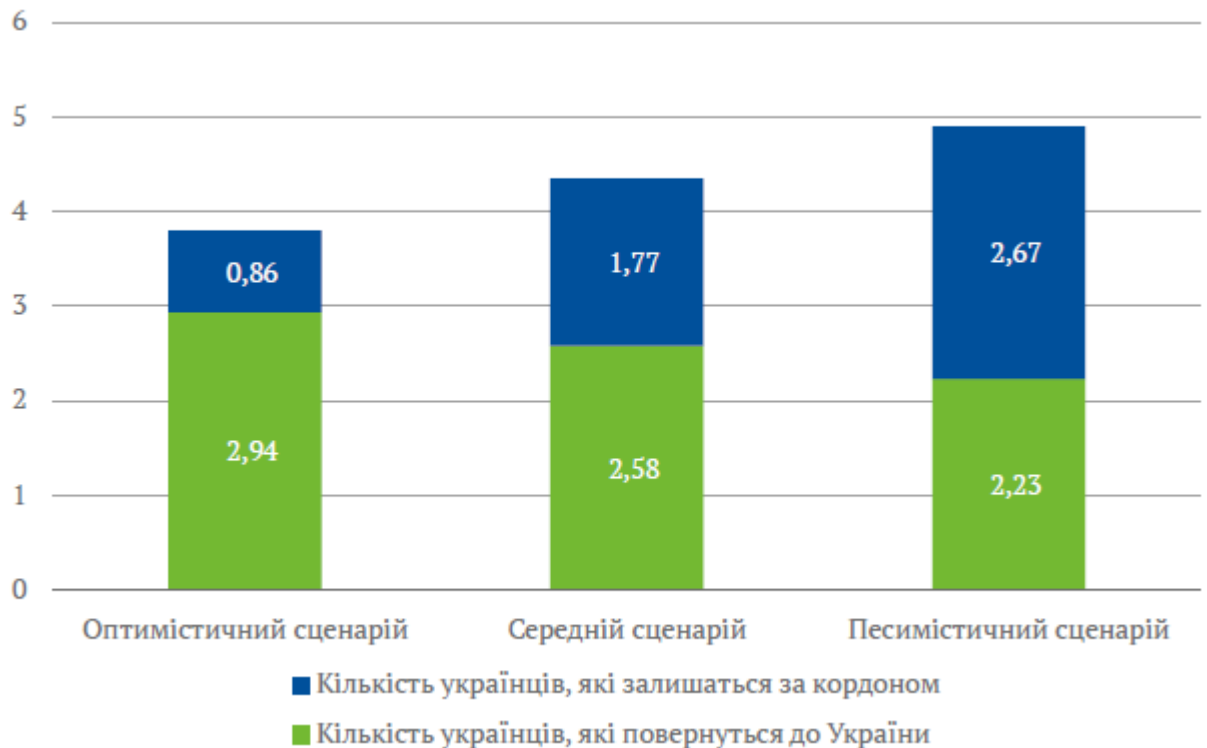

Рис. 1.14. Можливі сценарії повернення українців додому.

У підсумку відзначимо, що війна нанесла значні втрати демографічному потенціалу України. Нажаль, точних даних не маємо, що є також досить важливою проблемою в розрахунках, але за даними МОМ близько 1.9-2.9 млн. осіб виїхало за кордон і повернуться додому не всі. Оскільки адаптувавшись, не всі будуть готові повернутись в Україну, особливо це буде складно тим, хто залишився без домівок та ознак минулого життя. Але на мою думку, що люди

почнуть повертатись більше, як тільки відчують повну безпеку. Та частина людей повернеться до своїх рідних, друзів.

РОЗДІЛ 2

ДОСВІД ПЕРЕБУВАННЯ ЗА КОРДОНОМ УКРАЇНОК – ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНОК: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

2.1. Характеристика вибірки, обраної для дослідження

Для дослідження досвіду, проблем і практик жінок, переміщених внаслідок повномасштабного вторгнення, було проведено напівструктуровані інтерв'ю з 16-ма українками, які виїхали за кордон у перші тижні війни.

Відбір інформанток здійснювався за такими критеріями:

- стать інформантки - жіноча, не залежно від віку;
- переміщення інформантки за межі України у перший місяць після повномасштабного вторгнення.

Дослідження було проведено у березні - квітні 2023 року.

Середня тривалість інтерв'ю становила 30-40 хвилин.

Інформантки поставилися доволі серйозно до інтерв'ю, і якомога детальніше намагалися давати відповіді на поставлені запитання, тому було отримано інформаційно-насичені інтерв'ю, що вимагали ґрунтовного аналізу.

Для більш повної характеристики інформанток, основні дані про них наведено у таблиці 2.1. З етичних міркувань усім інформанткам до початку інтерв'ю було повідомлено про їхні права та конфіденційність бесіди.

Усі опитані інформантки перебували у м. Варшава (Польща).

Так, найбільше у вибірці переважає інформанток віком 31-40 років – 6 осіб; інформанток віком 22-30 років було 4 особи; інформанток віком 41-50 років – також було 4 особи; і найменше було інформанток віком старше 50 років – всього 2 особи.

Таблиця 2.1.

Характеристика інформанток

№ п/п	Код	Вік	Освіта	Сімейний стан	Кількість дітей	Перша країна в'їзду	Країна перебування
1	КДВ	23	Вища незакінчена	Неодружена	Немає	Польща	Польща
2	ГІС	31	Вища	Одружена	2	Польща	Польща
3	СВД	41	Вища	Неодружена	1	Польща	Польща
4	КРС	26	Середня спеціальна	Неодружена	Немає	Польща	Польща
5	ОСС	51	Вища	Удова	1	Молдова	Польща
6	ПЛК	35	Середня спеціальна	Одружена	2	Польща	Польща
7	КЛД	43	Середня спеціальна	Розлучена	3	Польща	Польща
8	НОМ	33	Вища	Одружена	1	Румунія	Польща
9	ДСА	29	Середня спеціальна	Неодружена	1	Польща	Польща
10	ЛОД	37	Вища	Удова	2	Польща	Польща
11	МДІ	53	Середня спеціальна	Одружена	1	Румунія	Польща
12	ГАА	49	Вища	Одружена	3	Польща	Польща
13	СТГ	50	Середня спеціальна	Розлучена	1	Польща	Польща
14	ТВП	39	Вища	Одружена	2	Польща	Польща
15	БОМ	28	Середня спеціальна	Розлучена	1	Польща	Польща
16	ВЕІ	38	Вища	Одружена	1	Польща	Польща

Відносно освітнього рівня інформанток, то найбільше у вибірці переважає інформанток з вищою освітою – 8 осіб; інформанток з вищою незакінченою освітою – 1 особа; інформанток з середньою спеціальною освітою – 7 осіб; інформантки з середньою освітою відсутні.

Щодо сімейного стану, то у вибірці найбільше одружених інформанток – 7 осіб; розлучених інформанток – 3 особи; неодружених інформанток – 4 особи; і дві удови.

Також серед опитаних 4 інформантки мають по 2-є дітей; 8 інформанток мають по 1 дитині; 2 інформантки мають по 3-є дітей; і також 2 з опитаних інформанток дітей іще не мають.

У підсумку зауважимо, що основною стратегією при формуванні вибірки було створення варіативної вибірки, яка виїхала за межі України у перші тижні війни, що б дало можливість описати її якнайповніше.

2.2. Метод напівструктурованого інтерв'ю у дослідженні

Для збору інформації був використаний метод напівструктурованого інтерв'ю. Інтерв'ю було проведено з усіма жінками онлайн – через месенджери Viber та Telegram, оскільки усі опитані жінки знаходилися за кордоном – у м. Варшава (Польща).

Допомогу у організації інтерв'ю нам надав «Центр допомоги та підтримки осіб з досвідом міграції та біженства», що знаходиться у м. Варшава за адресою: вул. Гурчевська, 137. У цьому центрі переміщені особи можуть отримати безплатну допомогу, зокрема, при вирішенні конкретних справ, наприклад, пов'язаних з доступом до освіти, медицини чи при розв'язанні різних питань в адміністративних установах. Наприклад, за попередньою реєстрацією у центрі доступні безплатні консультації - йдеться про психологів для дорослих, молоді та дітей, юристів, акушерок, спеціалістів з легалізації перебування, бізнес-консультантів, кар'єрних консультантів тощо.

Перед тим, як здійснювати дослідження, я зв'язалася з працівниками Центру, пояснила мету дослідження і попросила про допомогу у них в організації інтерв'ю. Працівники центру пропонували взяти участь у нашому інтерв'ю майже півсотні переміщених українок, однак погодилися лише 16 з них. Інтерв'ю відбувалося онлайн.

Гайд інтерв'ю було розбито на п'ять блоків. Починалося інтерв'ю зі знайомства. Блок включав наступні пункти для опитування:

- вік
- коли респондентка виїхала;
- місто з якого виїхала респондентка;
- статус на сьогоднішній день (чоловік, діти) ;
- статус на момент початку війни;
- країна перебування зараз або раніше.

Другий блок питань базувався на відомостях про особливості перебування респонденток у країні:

- на яких умовах: документи біженця чи тимчасового перебування;
- чи одразу респондентка знала, куди їхати та як обрала місце знаходження;
- чи є у респондентки робота. Якщо так, то віддалена з України чи локальна (в країні перебування);
- як респондентку прийняли в країні перебування.

В третьому блоці запитань гайду ставилася мета дізнатися про емоційний стан респондентів. У них я запитала про те:

- як респондентка почувається зараз;
- якщо краще, то що допомогло їй впоратися;
- чи зверталася вона по допомогу до спеціалістів.

В наступному блоці гайду були питання, пов'язані з планами на майбутнє:

- чи респондентка планує щось?
- планує залишатися у країні перебування назавжди;
- чи планує повертатись додому.

П'ятим блоком гайду були додаткові запитання:

- втрата чого стала для респондентки найважливішою;
- чи підтримує вона спілкування з родиною та друзями, які були до війни.

Отже, за допомогою методу напівструктурованого інтерв'ю нам вдалося зібрати глибинну інформацію про досвід, проблеми і практики українських жінок, переміщених внаслідок повномасштабного вторгнення за кордон.

2.3. Опис досвіду українських жінок, переміщених за кордон внаслідок повномасштабного вторгнення

Усі отримані матеріали за кожним інтерв'ю були нами також структуровані за блоками.

Блок 1. Знайомство.

За даними п. 2.1. ми вже знаємо, що у вибірці найбільше жінок віком 31-40 років – їх 6; найменша кількість жінок - віком старше 50 років – їх 2.

Більшість жінок виїхали у перші тижні повномасштабного вторгнення: у перший день війни (24 лютого 2022 року) виїхало до Польщі 4 осіб; на протязі наступних 4-х тижнів виїхали решта опитаних жінок. З опитаної нами вибірки дві жінки виїхали останніми – 28 березня 2022 року.

Щодо місцевості, з якої виїжджали жінки, то маємо такі дані :

3 особи – м. Київ

1 особа – м. Ірпінь (Київська область)

1 особа – смт. Макарів (Київська область)

2 особи – м. Харків

1 особа – смт. Куп'янськ (Харківська область)

1 особа – м. Нова Каховка (Херсонська область)

1 особа – м. Бердянськ (Запорізька область)

2 особи – м. Ніжин (Сумська область)

1 особа – м. Мелітополь (Запорізька область)

1 особа – м. Енергодар (Запорізька область)

2 особи – м. Миколаїв

Тобто, більшість жінок, які виїхали за кордон, втікали з територій, що були окуповані чи іще окуповані (крім осіб з м. Миколаєва).

Рис. 2.1. Регіони України, з яких були переміщені інформантки

Щодо сімейного статусу, то на момент початку повномасштабного вторгнення 9 з опитаних жінок були одружені, 3 особи були розлучені і 4 особи були неодружені. На момент опитування – квітень 2023 року – дві жінки стали удовами, їх чоловіки загинули у бойових діях в Україні.

14 жінок з 16 опитаних – мають дітей і саме це була основна причина їх виїзду за кордон – врятувати дітей.

13 жінок з 16 опитаних в'їхали до Польщі і саме тут залишалися увесь час. Для 2-х осіб першою країною в'їзду і проживання стала Румунія, але згодом вони переїхали до Польщі. Для однієї особи першою країною в'їзду стала Молдова, але з часом вона також переїхала до Польщі. Усі опитані жінки на момент інтерв'ю проживали у м. Варшава.

Блок 2. Цей блок питань дозволив нам з'ясувати відомості про особливості перебування українок у країні, яка їх прихистила.

Таблиця 2.2.

Особливості перебування українок у країні прихистку

№ п/п	Код	Статус за кордоном	Чи знали, куди їдуть	Проф. статус за кордоном	Як прийняли у країні перебування
1	КДВ	ТЗ*	Знали про своє МП**	Є робота	Добре
2	ГІС	ТЗ	Їхали навмання	Немає роботи	Дуже добре
3	СВД	Біженка	Їхали навмання	Є робота	Дуже добре
4	КРС	Біженка	Знали про своє МП	Є робота	Добре
5	ОСС	ТЗ	Знали про своє МП	Немає роботи	Дуже добре
6	ПЛК	ТЗ	Їхали навмання	Є робота	Дуже добре
7	КЛД	ТЗ	Знали про своє МП	Є робота	Дуже добре
8	НОМ	ТЗ	Їхали навмання	Є робота	Добре
9	ДСА	Біженка	Знали про своє МП	Немає роботи	Дуже добре
10	ЛОД	ТЗ	Знали про своє МП	Є робота	Дуже добре
11	МДІ	ТЗ	Їхали навмання	Є робота	Дуже добре
12	ГАА	ТЗ	Знали про своє МП	Є робота	Дуже добре
13	СТГ	ТЗ	Їхали навмання	Немає роботи	Дуже добре
14	ТВП	ТЗ	Знали про своє МП	Є робота	Дуже добре
15	БОМ	Біженка	Їхали навмання	Є робота	Дуже добре
16	ВЕІ	ТЗ	Їхали навмання	Є робота	Дуже добре

Примітка: * ТЗ – тимчасовий захист

** МП – місце перебування

4 опитані особи подали документи на оформлення статусу біженця, решта – 12 осіб мають статус тимчасового захисту.

Особи, які подали документи на оформлення статусу біженця не планують повертатися із дітьми до України. Особи, які скористалися процедурою отримання тимчасового захисту. З таким статусом вони мають доступ до праці, доступ до освіти (їх діти навчаються у закладах освіти на рівні з громадянами країни перебування); вони забезпечені житлом та мають доступ до соціального забезпечення і медицини тощо. Ці жінки оформили статус тимчасового захисту і чекають на те, щоб повернутися з дітьми додому, коли закінчиться війна.

Щодо того, чи знали жінки, куди їхати та як обирали місце перебування, то 6 осіб виїжджали навмання, напряду тікаючи від війни. Що їх чекає у новій країні, то вони не знали. Решта 6 осіб їхали або до родичів та знайомих і знали, де вони зупиняться на перший час.

Так, наприклад, 2 інформантки з м. Миколаєва виїхали у Румунію до своїх знайомих. Перші 2 місяці вони жили у них, потім 3 місяці у квартирі, яку їм запропонував Червоний Хрест. Після цього вони переїхали до Польщі – також до своїх знайомих і наразі живуть у будинку, який їм знайшли у центрі допомоги біженців.

Аналіз проведених інтерв'ю показав, що українки, які виїжджали до родичів та знайомих, спершу жили у них, однак потім змінили місце перебування, скориставшись допомогою соціальних служб та центрів допомоги біженцям.

Щодо тих жінок, які виїжджали навмання, напряду тікаючи від війни, то з допомогою польських волонтерів вони були розселені у поляків, які запропонували своє житло біженцям. З часом (як правило, це 2-3 місяці) вони змінювали своє місце проживання, і причинами цього ставав переїзд у місцевість, де була краща школа для дітей або нове місце роботи.

На запитання про роботу ми з'ясували, що на момент опитування 11 осіб працювали, а 5 осіб – не працювали.

Жінки, які не працювали, живуть на соціальну допомогу, яку отримують від уряду Польща, а також на гроші, які їм пересилають чоловіки. З тих осіб, що працюють, то 4 особи працюють віддалено, а 7 осіб – локально.

З 4-х жінок, які працюють віддалено, то 3 з них працюють на компанії українського походження, а одна – на закордонну компанію. Як розповіла одна інформантка, працює вона на велику українську компанію, працює віддалено.

Сама компанія досить добре підтримали її на початку війни з точки зору як релокації своїх працівників, так і надання матеріальної підтримки.

Жінки, що працюють локально, розповіли, що для деяких з них першою роботою став клінінг. Так, прибирання у квартирах та офісах - це найпоширеніша робота, яку пропонують українкам у Польщі. Закупівля продуктів, прання, та інші побутові завдання найчастіше лягають на плечі наших жінок, однак ці послуги і оплачуються добре. Поляки не дуже роблять хатні справи, тому й наймають українок. Як розповіли опитані жінки, в середньому заробіток на клінінгу за годину складає 20-25 злотих. Компанія за аналогічну послугу сплачує лише 20 злотих. Ця оплата менша, але тут є також свої плюси: завжди є об'єкт для прибирання, не потрібно займатися організаційними моментами, відповідальності менше, просто потрібно виконувати обсяг робіт, який дав роботодавець.

Одна з опитаних жінок розповіла (Раїса К.), що ті, хто перейшов на самостійний пошук та роботу з клієнтами, мають до 5 об'єктів, і працюють у зручний для себе час. Є варіант роботи не з погодинною оплатою, а за виконаний об'єм. Так, пропрацювавши декілька годин, можна отримати до 200 злотих. Сума значно більша, а робота по факту та сама.

Щодо пошуку квартир для прибирання, то він різний. Для цього жінки переглядають варіанти на сайтах оголошень або шукають варіанти за допомогою сарафанного радіо. При цьому графік роботи можна складати самостійно.

Прибирання офісів – це іще один варіант додаткового прибутку, і ним можна займатися паралельно з основною роботою. Займатися прибиранням можна або зранку, або ввечері, щоб не заважати робочому процесу.

Жінка, як виїхала м. Бердянська (Ольга Л.), першу свою роботу знайшла у готелі. І як вона розповіла, робота була важка, адже доводилося в день

займатися прибиранням до 20 номерів. Оплата була непоганою, але фізично не кожна жінка це зможе подужати.

Кілька з опитаних жінок працювали на касах у супермаркетах і на складах. Так, українок у Польщі беруть працювати касирами або викладати товар чи комплектувальниками замовлень. Робота по змінах, а помісячна оплата в середньому 3000 злотих. Однак ті, хто претендують на таку роботу, мають знати мову хоча б на мінімальному рівні, щоб розуміти покупця. Найпопулярнішими складами і магазинами для роботи опитані інформантки назвали: Lidl, Carrefour, Biedronka, Auchan, Tesco. Як правило, у цих торгових центрах українки можуть працювати роками, тому інформацію про умови праці можна знайти легко.

Дві з опитаних інформанток працювали швачками. Таку роботу можуть виконувати не всі, адже вона вимагає ряду умінь. Рукодільниці потрібні як на фабриках, так і на приватних меблевих підприємствах (шиття тапіцерки). Оплата на кожному підприємстві різна (від 16 злотих за годину чистими). При працевлаштуванні у першу чергу звертають увагу на рівень майстерності та швидкість роботи швачки.

Одна з жінок, які виїхали – майстриня манікюру. Однак як вона відзначила, знайти роботу за своїм профілем було важко спершу. Щоб влаштуватися на роботу майстром, потрібно пристойно володіти польською мовою та мати портфоліо робіт, щоб продемонструвати свою майстерність. Оплата здебільшого 30% від суми за роботу виконаних послуг. Заробіток загалом непоганий, і якщо майстер, то послуги матимуть попит.

Був у опитаних жінок і досвід праці на заводах. Так, жінки середнього віку здебільшого вибирають роботу на заводах. Працювати доводилося по змінах, але можна брати й додаткові зміни за доплату. Вихідні теж є, оплата стабільна. Для роботи знання мови не вимагають, потрібно знати лише основну

термінологію, що потрібна для роботи і бути готовим до монотонної роботи.

Щодо того, як інформанток прийняли в країні перебування, більшість відповіла, що добре. Жінки виїжджали у перші тижні війни, найважче було проходити кордон. Тетяна С. розповіла про величезні черги, які бачила на кордоні: «Черга було до 10-15 км. Вагітні жінки, маленькі діти, величезні валізи. На кордоні ми з донькою стояли в черзі більше доби. При цьому переходити кордон пішки було швидше, ніж машиною. Після перетину кордону відразу можна сісти на один з автобусів для переселенців». Вона ж розповіла, що вже в Польщі зустріла знайому і та їх порадила мережу хостелів, які безкоштовно приймали біженців. Там її та дітей нагодували та забезпечили усім необхідним.

Світлана Д. розповіла, що приїхали вони майже без речей, однак волонтери принесли їм одяг, їжу, фрукти та цукерки.

Лілія К., яка виїжджала з Києва, розповіла, що вирішила виїхати зі столиці потягом: «Увечері 27 лютого, коли кількість повітряних атак ми вже не рахували, було прийнято рішення, що треба їхати. Усю ніч шукала інформацію, як організувати поїздку. Ми зібрали невеликі сумки і практично не брали одягу. На вокзал приїхали о 14 годині. Поки розібралися що і до чого, пропустили кілька поїздів. Потім зустріли знайому, яка допомогла мені зорієнтуватися. Доки чекали поїзд, то пару разів оголошували тривогу. Ми ховалися в підземному переході. До пункту призначення їхали довго з вимкненим світлом. Зі Львова до кордону їхали автобусом, потім пішки. Після проходження кордону нам надали допомогу. Було багато волонтерів, був перекладач, сунули у руки пакети з продуктами та одягом. Люди всі були дуже доброзичливі.

Це лише кілька історій, які розповіли жінки. Усі жінки відзначили, що їм скрізь допомагали. Волонтерів було багато, і вони пояснювали, що робити далі.

Блок 3. Цей блок стосувався емоційного стану, який пережили жінки, що

змушені були залишити свою країну внаслідок повномасштабного вторгнення.

Таблиця 2.3

Особливості емоційного стану жінок-інформанток

№ п/п	Код	Емоційний стан під час перебування у країні прихистку	Звернення до спеціалістів
1	КДВ	Добрий	-
2	ГІС	Відносно нормальний	-
3	СВД	Відносно нормальний	-
4	КРС	Важкий	-
5	ОСС	Добрий	+
6	ПЛК	Відносно нормальний	-
7	КЛД	Відносно нормальний	-
8	НОМ	Добрий	+
9	ДСА	Відносно нормальний	-
10	ЛОД	Добрий	-
11	МДІ	Відносно нормальний	+
12	ГАА	Відносно нормальний	-
13	СТГ	Важкий	-
14	ТВП	Відносно нормальний	-
15	БОМ	Добрий	+
16	ВЕІ	Відносно нормальний	-

На запитання, як себе жінки почувають у емоційному плані зараз (на момент опитування), то відповіді для аналізу були цікавими.

Так, 9 жінок відповіли, що загалом емоційно почувають себе добре, але час від часу у них бувають панічні атаки, або емоційні зриви як відголосок того, що вони пережили, поки перебували вдома та під час виїзду. Дві особи відповіли, що все ще переживають важко те, що змушені були залишити країну і «маятися на чужині». Їх стан можна пояснити тим, що вікова категорія цих жінок – старше 50 років, а у такому віці людині важко різко змінювати уклад свого життя.

Своєю чергою, 5 жінок зауважили, що почувають себе добре, більш-

менш адаптувалися до життя у Польщі, знайшли тут друзів. Вони відзначили, що хочуть додому, і чекають на завершення війни, однак загалом добре інтегрувалися у польське суспільство.

На запитання, що допомогло упоратися з важким емоційним станом, то більшість жінок відповіли, що мусили бути сильними заради дітей. Саме заради них вони виїжджали за кордон, аби діти залишилися живими і не були психологічно травмованими війною.

Ольга Н. розповіла, що перші дні та тижні у Польщі для неї були надзвичайно важкими: «Вражала тиша, тому що не було звуків вибухів, обстрілів та тривог. Після того, як ми відіспалися та заспокоїлися, з'явилося відчуття відчаю та почуття втрати. Втрати власного дому, власного комфорту, свого зручного ліжка, роботи, майна, і Батьківщини. Було страшно за тих, хто залишився в Україні. Було прагнення вмовити їх також виїхати. Також у перші дні з'явилося відчуття відторженості, неприйняття нової мови, звичаї, культури. Ти розумієш головою, що ти в безпеці, але ти не вдома. Люди хороші, але не рідні. Далі – рольовий збій. Там (в Україні) – ти мала професію, роботи, а тут – ти не знаєш, що робити, з чого починати. А на руках двоє дітей. І саме заради них ти починаєш шукати інформацію, як бути зі школою, з мовними курсами, з роботою, з відвідуванням лікарів. Діти, і те, що їх потрібно підіймати – це мене витягло з депресії, це дало поштовх рухатися».

Схожі відчуття описувала і Вікторія Т. Вона розповіла: «Спершу, коли ми переїхали до Польщі, вірніше втекли від війни, хотілося спокою. Ти починаєш усвідомлювати, що ти в безпеці, і це головне. З'являється якийсь ентузіазм, піднесений настрій, викликаний сподіваннями, що там (вдома) скоро все закінчиться і ми повернемося. Однак це скоро все не настає, а тобі потрібно

жити. Ти живеш на автоматі – сон, їжа, школа, уроки з дітьми. З'явилося почуття взаємного непорозуміння з місцевими мешканцями, ти хочеш їм розповісти про війну, а вони тебе заспокоюють. Вони не розуміють твій біль. І приходить розчарування, фрустрація, депресія. І тільки з часом, завдяки соціальній підтримці родини, у якої ми жили, я почала викарабкуватися. Почала вчити мову, знайомитися з новою для мене культурою. Моя депресія змінилася оптимізмом, почуттям упевненості, що все владнається. Що ми повернемося додому. Саме завдяки неймовірним людям, у яких ми жили перший період, я повернулася у реальність».

Інна Г. розповіла, що адаптуватися до нових умов життя у Польщі їй допомогла волонтерська робота та нові друзі. Жінка зазначила, що: «В процесі свого переїзду до Польщі я втратила значущі для мене соціальні зв'язки в Україні, і це деструктивно вплинуло на моє психічне здоров'я. Завдяки волонтерам, їх підтримці я «не зійшла з розуму», і у мене не сталося психічного розладу. Вони підтримували мене по-різному - і добрим словом, і роботу допомогли знайти, і емоційно співпереживали. Все це було дуже важливо для мене, і це допомогло вистояти».

На запитання щодо того, чи зверталися інформантки до спеціалістів (головним чином - психолога), то лише 4 жінки відповіли ствердно.

Дивною була реакція у жінок віком старше 50 років на це запитання. Одна з них відповіла, що «хоч у країні і війна, однак вона іще не настільки поїхала головою, щоб іти до такого спеціаліста». Уточнення наше про те, що психолог і психіатр – це два різні спеціалісти, і можливо, що все ж їй потрібен психолог – не допомогло їй переконати у тому, що допомогу можна отримати і таким способом. Інша жінка відповіла, що вона достатньо доросла і мудра, щоб зі своїми емоційними проблемами справитися самій.

Молодші жінки також не поспішали до психолога, вважаючи, що іще «не

дійшли до краю», щоб звертатися до такого спеціаліста. Одна відповіла, що просто не подумала про це, що допомогу можна отримати і у такий спосіб. Ще одна відповіла, що їй пропонували, однак вона немає часу на це через роботу.

Ті жінки, які зверталися до психолога, основною причиною звернення назвали хвилювання за дітей, і саме їх вони повели до психолога на консультацію, а потім деякі – і на психокорекцію .

Лариса П. розповіла, що спершу повела дитину до психолога, тому що донька прокидалася ночами і плакала. «Психолог мені сказала, що робота з дітьми біженців починається тоді, коли батьки повернуться в той стан, коли діти можуть на них розраховувати. Тобто, якщо батьки не в ресурсі – діти теж не можуть бути в ресурсі. Допомога зараз потрібна батькам, а вже потім дітям. Тому що дітки будь-якого віку завжди будуть дивитися на реакцію батьків. І тому я вирішила все ж таки пройти пару консультацій у психолога. Вона навчила мене як виходити з панічної атаки, а також як регулювати свій емоційний стан».

Світлана Д. відзначила, що також у групі біженок, з якими працював психолог. Вона відзначила: «Психолог навчив нас 5 етапам прийняття нової ситуації. Перший етап – це неприйняття. Це було у мене. Це коли ти не розумієш, чому так усе трапилося, намагаєшся зрозуміти, що все, що відбувається – не сон. Далі – це агресія. І я зрозуміло, що це важливо і без неї не обійтися – виникали конфлікти, непорозуміння, демонстрація закритості, недовіра, акти прямої агресії. Потім був етап торгу, коли ти думаєш і питаєш себе - «Можливо, не варто було їхати», «Я не на це очікувала», «Чи вірний я обрала шлях?», «Чи мої діти не заслуговують на краще?». А далі накатила депресія. Я плакала, спила, лежала і нічого не хотіла робити – це була депресія, крайнє виснаження. І саме після неї з поповненням життєвої енергії та відновленням психоемоційного стану почалося справжнє прийняття. Я ніби

прокинулася і почала пристосовуватися до обставин».

Жінки, які звернулися до психолога, відповіли, що на їх думку вони вчинили правильно і вони отримали потрібну їм допомогу.

Блок 4. Цей блок стосувався планів на майбутнє.

Таблиця 2.4.

Плани українок на майбутнє

№ п/п	Код	Повернення додому	Плани на майбутнє
1	КДВ	У планах	Повернення додому одразу після закінчення війни
2	ГІС	У планах	Повернення додому одразу після закінчення війни
3	СВД	Не буде	Залишитись у країні прихистку
4	КРС	Не буде	Залишитись у країні прихистку
5	ОСС	У планах	Повернення додому одразу після закінчення війни
6	ПЛК	У планах	Попрацювати, а потім повернутися до України
7	КЛД	У планах	Повернення додому одразу після закінчення війни
8	НОМ	У планах	Повернення додому одразу після закінчення війни
9	ДСА	Не буде	Залишитись у країні прихистку
10	ЛОД	У планах	Повернення додому одразу після закінчення війни
11	МДІ	У планах	Попрацювати, а потім повернутися до України
12	ГАА	У планах	Повернення додому одразу після закінчення війни
13	СТГ	У планах	Повернення додому одразу після закінчення війни
14	ТВП	У планах	Повернення додому одразу після закінчення війни
15	БОМ	Не буде	Залишитись у країні прихистку
16	ВЕІ	У планах	Повернення додому одразу після закінчення війни

Як ми відзначили вище, 4 особи подали документи на оформлення статусу біженця та не планують повертатися із дітьми до України. і саме вони відзначили, що мають довгострокові плани – і це плани, як налагоджувати життя у новій країні, як у ній жити і як ростити та вчити дітей.

Середньострокові плани – до 5 років – мають 2 українки. Вони планують залишитися на деякий час, попрацювати, заробити гроші і вже тоді повертатися в Україну, у якій не буде війни і вони на перший час будуть

забезпечені.

Короткострокові плани (до 1 року) мають також 4 жінки. Це плани того, як жити цей рік у Польщі, як заробляти, як повезти дітей на море. Це звичайні буденні плани, такі які вони мали вдома.

Не мають ніяких планів 6 осіб. Вони живуть тим, що чекають на своє повернення в Україну. Їх найближчі плани – на тиждень, на місяць і стосуються вони побутових речей – знайти новий підріток, сходити до перукаря, відвести дітей у парк на пікнік у вихідний день.

Щодо того, чи планують жінки повертатися до України, то результати, отримані нами, наступні: 12 жінок хочуть повернутися додому. 10 українок відповіли, що одразу ж повернуться додому, як в Україні стане безпечно, а 2 жінки відповіли, що іще хочуть попрацювати у Європі і тільки тоді повертатися до дому. Планів реальних немає ніхто, однак усі мріють, що знову зможуть жити так само, як до війни, тим самим життям. 4 українки відповіли, що повертатися не будуть, адже в Україні вони втратили житло і наразі не бачать перспектив для себе на рідній землі.

Блок 5. Додаткові запитання, які стосувалися зв'язку інформанток з минулим.

Щодо втрати того, що було найважливішим для жінок, то тут їх відповіді були схожими у багатьох позиціях. Так, 6 жінок втратили повністю житло та майно (було розбомблено), і 4 з них тому і не планують повертатися до України, бо немає рідної домівки більше. 3 жінки втратили родичів у цій війні. 8 українок відповіли, що у них дуже сильно похитнулося здоров'я на фоні стресів та нервових розладів. І усі 16 жінок зазначили, що втратили відчуття безпеки і Батьківщину, хоча і вірять, що це не надовго – таблиця 2.5.

Таблиця 2.5.

Найважливіші втрати інформанток

№ п/п	Код	Втрата домівки та майна	Втрата близької людини, родича	Втрата Батьківщини	Втрата здоров'я	Втрата безпеки
1	КДВ	Ні	Ні	Так	Ні	Так
2	ГІС	Ні	Ні	Так	Так	Так
3	СВД	Так	Ні	Так	Ні	Так
4	КРС	Так	Ні	Так	Так	Так
5	ОСС	Ні	Так	Так	Ні	Так
6	ПЛК	Так	Ні	Так	Так	Так
7	КЛД	Ні	Ні	Так	Ні	Так
8	НОМ	Ні	Ні	Так	Так	Так
9	ДСА	Так	Так	Так	Ні	Так
10	ЛОД	Ні	Ні	Так	Ні	Так
11	МДІ	Ні	Ні	Так	Так	Так
12	ГАА	Так	Ні	Так	Так	Так
13	СТГ	Ні	Ні	Так	Ні	Так
14	ТВП	Ні	Так	Так	Так	Так
15	БОМ	Так	Ні	Так	Ні	Так
16	ВЕІ	Ні	Ні	Так	Так	Так

Щодо того, чи підтримують жінки спілкування з родичами та друзями, які у них були до війни, то частина підтримує з ними відносини, а частина ні. 3-є жінок намагаються підтримувати відносини з усіма друзями та рідними, з якими вони були близькі до війни. 5 осіб не підтримують відносин з друзями та рідними, тому що втратили з ними контакти, або розійшлися на основі політичної тематики. 8 українок підтримують відносини лише з частиною друзів та рідних, які є найближчими для них.

За урахуванням всіх даних прописаних вище, можна зробити певний висновок: Українські жінки, які перебувають за кордоном внаслідок вторгнення, зіткнулися з численними складнощами та проблемами: втрату соціального статусу, труднощі із знайомством з новою культурою та мовою, проблеми у працевлаштуванні та отриманні документів, а також психологічні труднощі.

Але не дивлячись на більшість труднощів, вони змогли зібратись та пристосуватись до нового життя, та більшість чекають на повернення додому.

ВИСНОВКИ

Отже, варто зробити такі висновки:

Дослідивши різні визначення поняття «міграція», ми під цим поняттям розуміємо переміщення осіб незалежно від його форми, мотивів і строків з території однієї держави на територію іншої держави, що тягне зміну їх правового статусу. Причинами міграції можуть бути економічні, соціальні, політичні, релігійні та інші.

Війна – це одна з причин масової міграції. І саме війна (повномасштабне вторгнення 2022 року) в Україні спричинила міграцію її населення за кордон. Наразі близько 4,7 млн. українців виїхало до Європи, США та Канади. Більшість планує повернутися додому, інші – залишитися. Значна частина тих, що виїхали – це жінки з дітьми.

Дослідження досвіду, проблем і практик 16 українських жінок, переміщених внаслідок повномасштабного вторгнення до Польщі, дозволило з'ясувати наступне:

- більшість жінок виїжджали з України у перші тижні повномасштабного вторгнення з таких областей – Київська, Харківська, Херсонська, Запорізька, Сумська, Запорізька та Миколаївська. Більшість жінок, які виїхали за кордон, втікали з територій, на яких велися бойові дії або які були окуповані; більшість з жінок були одружені та мали дітей, і саме це була основна причина їх виїзду за кордон – врятувати дітей;

- для 13 українок першою країною в'їзду стала саме Польща; 4 жінок оформили статус біженця, 12 інформанток мають статус тимчасового захисту. 8 інформанток виїжджали навмання, напряду тікаючи від війни, 8 - їхали або до родичів та знайомих і знали, де вони зупиняться на перший час. На час опитування майже 12 інформанток працювали у країні перебування, 4 з них працюють віддалено, а решта – локально. Щодо того, як інформанток

прийняли в країні перебування, більшість відповіла, що до них поставилися добре і надали необхідну допомогу;

- майже дві третини жінок емоційно почувають себе добре, але час від часу у них бувають панічні атаки, або емоційні зриви як відголосок того, що вони пережили; упоратися з важким емоційним станом українкам допомогло розуміння того, що вони мушили бути сильними заради дітей; лише 4 з опитаних жінок зверталися до спеціалістів (головним чином - психолога);

- щодо планів на майбутнє, то 4 опитаних українок не планують повертатися із дітьми до України, решта будуть повертисся, коли в Україні буде безпечно. Планів реальних немає ніхто і не буде, однак усі мріють, що знову зможуть жити так само, як до війни, тим самим життям;

- усі опитані жінки зазначили, що втратили відчуття безпеки і Батьківщину, хоча і вірять, що це не надовго; 6 втратили повністю житло та майно; 3-є втратили рідню у цій війні; 8 жінок відповіли, що у них дуже сильно похитнулося здоров'я на фоні стресів та нервових розладів. Половина з опитаних підтримують відносини лише з частиною друзів та рідних, які є найближчими для них.

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки. Українські жінки, які перебувають за кордоном через повномасштабне вторгнення, зіткнулися зі значними викликами та проблемами. Вони змушені були адаптуватися до нового соціального, культурного та економічного середовища, що вимагає зусиль і ресурсів. У результати ми можемо побачити, що через біль та стреси вони змогли адаптуватись до ситуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістова А. В. Міграційна криза в Європі та проблеми міжрелігійних відносин. *Економіка та управління на транспорті*. 2015. Вип. 2. С.131-138
2. Беседа Д. Міграційна криза в ЄС та її вплив на безпекову ситуацію в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 299-305
3. Білоцерківець В.В., Завгородня О.О., Золотарьова О.В. Сучасна міжнародна економіка: підручник / за ред. В. М. Тарасевича. Дніпро: ПБП «Економіка», 2019. 339 с.
4. Білошицький С. Міжнародна міграція як різновид сучасної зброї: соціокультурний та політичний аспекти. *Наукові записки ІІІЕНД ім. І.Ф. Кураса*. 2017. № 2 (28). С. 138-150
5. Володько В., Ровенчак О. Моделі соціокультурної адаптації іммігрантів. *Вісник Львівського університету*. 2012. № 2. С. 182–210
6. Гнатюк П. Міграційні імплементаційні пакети ЄС. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. №6. С. 27-34
7. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
8. Земба М. Інтегрований підхід до питання міграції. Люблін: Вид-во Люблінського католицького ун-ту, 2012. 125 с.
9. Кавчинська-Бутрим З. Міграції – зміни суспільного положення. Люблін: Вид-во Люблінського католицького ун-ту, 2012. 155 с.
10. Кириленко О.М., Ільєнко В.О. Розвиток міграційних процесів в Україні. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2013. №37. С. 70-76
11. Коробка Л. М. Соціально-психологічна адаптація спільноти до умов і

наслідків воєнного конфлікту: теоретичні засади дослідження. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4. С. 76-82

12. Макарчук В.С. Загальні тенденції світової міграції. *Демографія та соціальна економіка*. 2014. №4. С. 32-36

13. Малиновська О. Міграційна політика ЄС: виклики та уроки для України. Київ: НІСД, 2014. 48 с.

14. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. Київ: НІСД, 2018. 472 с.

15. Михайлишина Д. Українські біженці: хто вони, звідки і як їх повернути. Київ: ЦЕС, 2023. 17 с.

16. Мосьондз С. О. Державна міграційна політика в сучасній Україні / С. О. Мосьонз: дис... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 199 с.

17. Намонюк Ч. І. Міграційна криза як загроза політичній єдності держав Євросоюзу. *Міжнародні відносини*. Серія «Політичні науки». 2015. №9. С. 18-25

18. Передій О. С. Міжнародні економічні відносини : навчальний посібник. Київ: Центр навч. л-ри, 2009. 274 с.

19. Піскун О. Основи міграційного права. Київ, 2009. 242 с.

20. Плющ В. Соціологічні моделі соціокультурної адаптації сучасних мігрантів в іншокультурному середовищі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 27. С. 103–114.

21. Слюсаревський М. М., Блинова О.Є. Психологія міграції: навчальний посібник. Кіровоград : ТОВ "Імекс ЛТД", 2013. 244 с.

22. Соснін О.В., Воронкова В.Г., Постол О.Є. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2015. 556 с.

23. Соціально-психологічна профілактика порушень адаптації молоді до повсякденного стресу: методичні рекомендації / За наук. ред. Т.М.Титаренко. Київ: Міленіум, 2015. 84с.

24. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів : навч.-метод посібник / За ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної, І. І. Цушка. Київ: Чальцев, 2012. 384 с.
25. Танчин І. З. Соціологія: навчальний посібник. Київ, 2011. 318 с.
26. Шрейбут В. Майбутнє міграції в Україні. URL: <http://www.dmsu.gov.ua/uk/home/5841.htm>
27. Chaban N. Crossing cultural borders: analyzing experiences of the New Zealand return migrants from the European Union. National Centre for Research on Europe. University of Canterbury. New Zealand, 2009. 208 p.
28. Compendium of International Migration Law Instruments / Edited by R. Perruchoud and K. Tomolova. T.M.C. Asser Press, 2016. 449 p.
29. Geddes A. The Politics of Migration and Immigration in Europe. L.: Thousand Oaks, 2012. 138 p.
30. Koslowski R. European Union Migration Regime. Oxford: Oxford Univ. press, 2012. 138 p.
31. Oberg K. Cultural shock: Adjustment to new cultural environments. *Practical Anthropology*. 1990. № 7. P. 177–182
32. Офіційний сайт Агенції з питань біженців ООН. URL: <https://www.unhcr.org/ua>
33. Офіційний сайт Міністерства розвитку громад та територій України: оцінка збитків та потреб на відновлення. URL: <https://www.minregion.gov.ua>
34. Офіційний сайт дослідницької агенції «Info Sapiens». URL: <https://www.sapiens.com.ua/>
35. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

Гайд для проведення інтерв'ю

Для оперативних робочих позначок	<p style="text-align: center;"><i>Вступне слово</i></p> <p>Доброго дня! Щиро дякую, що погодилися поспілкуватися! Як ми попередньо погодили, під час розмови я вестиму аудіозапис, однак, його ніде не буде оприлюднено – це лише для того, щоб нічого не забути та не переплутати. Це інтерв'ю є конфіденційним: ніхто, окрім мене, не знатиме, хто була моя співрозмовниця. Ніде в матеріалах цього інтерв'ю не буде вказано Ваше справжнє ім'я або будь-яка унікальна, публічна інформація про Вас, що дасть можливість якійсь третій особі зрозуміти, із ким саме було проведене це інтерв'ю. Якщо певна така унікальна інформація буде згадана під час нашого спілкування, то я не включу її до письмових матеріалів інтерв'ю, щоб захистити приватність нашої розмови. Важливо наголосити: у цьому інтерв'ю немає правильних і неправильних відповідей. Важлива Ваша думка і Ваш досвід. Основним завданням є якомога краще зрозуміти погляди та практики різних людей, а не давати оцінку їхній правильності чи неправильності.</p>
	<p><i>Блок I. Знайомство</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Рік народження • Коли Ви виїхали з України? • Місто (регіон), з якого ви виїхали? • Статус на початок війни • Статус на момент інтерв'ю

	<ul style="list-style-type: none"> • Країна перебування зараз або раніше
	<p><i>Блок II. Перебування в країні</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • На яких умовах Ви перебуваєте: документи біженця чи тимчасового перебування; • Чи одразу Ви знали, куди будете їхати та як обрали місце перебування? • Чи є у вас робота? Якщо так, то віддалена з України чи локальна? • Як вас прийняли в новій країні (яка допомога була запропонована)
	<p><i>Блок III. Емоційний стан</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Як Ви відчуваєте себе зараз? • Якщо Ви зараз відчуваєтеся краще, то як впорались? • Чи зверталися Ви до спеціалістів?
	<p><i>Блок IV. Плани на майбутнє</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Чи плануєте Ви взагалі щось на даний момент? • Чи будете Ви плани на майбутнє (довгострокові, короткострокові тощо)? • Чи плануєте Ви повертатись? • Якщо так, то як і коли?
	<p><i>Блок V. Додаткові запитання</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Втрата чого для Вас найважливіша? • Чи підтримуєте Ви спілкування з родиною, друзями які були до війни?
	<p>Резюмування бесіди. Подяка респондентці за участь в інтерв'ю.</p>

Додаток Б

Розшифровка інтерв'ю з Оксаною Д.

Інтерв'юерка - (І)

Респондентка - (Р)

Тривалість інтерв'ю: 28 хв.

Мова інтерв'ю: українська

(І)

Доброго дня, мене звати Аліна, дуже вдячна Вам за участь. Могли б ви зі мною поспілкуватися і дати мені свої відповіді на деякі запитання. Також хочу вас попередити, що всі дані конфіденційні, також ви можете називати ім'я я їх буду змінювати. Ну що ж почнемо розкажіть, будь ласка, скільки вам років?

(Р)

33 роки.

(І)

Дякую, підкажіть, будь ласка, коли ви виїхали за кордон?

(Р)

Десь в кінці березня минулого, 22 року.

(І)

Звідки ви виїжджали?

(Р)

З Київської області, м. Ірпінь.

(І)

Підкажіть, куди ви поїхали в той час?

(P)

Вийжджати(.) ми тоді було прийняли рішення до Польщі. У нас там були знайомі, які могли допомогти там нам допомогти. Після того, як ми перейшли кордон, досить багато часу зайняв доїзд до місця призначення. Після місяця перебування в місті Гданську, ми вирішили переїхати до Варшави. І тут уже проживаємо майже рік.

(I)

Зрозуміло, дякую, чи були у вас якісь основні причини переїхати саме у Польщу? Що для вас стало стимулом залишитись саме у Польщі?

(P)

Ну скоріше це склалися так(..), обставини і можливість. Враховуючи, що я працюю онлайн в Україні, мені не було, не було важливо, де працювати, в якій країні працювати. В Україні проживати для того, щоб продовжувати працюю в українській компанії.

(I)

Підкажіть, ви продовжуєте працювати? Українські компанії ще ті компанії, які працювали до війни. Вона вас підтримує?

(P)

Так, так мене компанія досить досить досить велика, і вони досить добре підтримали на початку війни і з точки зору релокації своїх. Так наразі продовжую працювати онлайн в компанії українського походження.

(I)

Дуже дякую, підкажіть, будь ласка, який у вас зараз статус чи заміжня я ви чи є у вас діти?

(P)

Так я заміжня і в мене є одна дитина.

(I)

Підкажіть, будь ласка, яким складом ви виїжджали і як ви проживаєте зараз?

(P)

Ми виїжджали з моєю сім'єю, це я, мій син і моя мама. Чоловік залишився в Україні. Ми проживали більше восьми місяців, всі разом. А наразі мама ну майже 2 місяці тому повернулася в Україну. Не зрозуміло фінальне чи ні, але повернулася, поки ми проживаємо, виключно своєї сім'єю.

(I)

Я зрозуміла, дуже дякую зараз я хочу вам задати питання з приводу того, як вас приймає Польща, або ж які умови там? Оскільки проживали в 2-х локаціях під час війни? Яка для вас була найкраща? Але, на яких умовах ви зараз проживаєте? Чи є у вас якісь документи в Польщі? Чи є у вас якась допомога і, можливо, ви можете порівняти, як і де приймали українців краще?

(P)

На жаль я не маю можливості порівняти допомогу країн, які приймають українців. Тут я отримала тимчасовий захист, який надає Європейський Союз, ми ж думали, що це все ж таки закінчиться трошки швидше. Коментувати стосовно допомоги для українців я не можу. Ну, я можу прокоментувати їх виключно з слів інших людей, з якими я спілкуюся, або моїх близьких. Якщо говорити про свій досвід, я не отримувала допомоги, враховуючи, що мій чоловік працює в Україні, працює на офіційній роботі, і я маю заробіток, який в тому числі декларую в Україні. В Україні та Польщі я людина, яка не потребує, не потребує окремої допомоги. Наша спільнота українська, з якою ми тут

пересікаємось, а там дійсно багато хто отримує допомогу. Я знаю, що в самий пік початку війни тут приймали і надавали житло, і там компенсацію на їжу. І можливо, там якісь продуктові корзини такий я чула, але самостійно не отримувала. Зараз багато хто з тих людей, якими є пересікаються там виключно там мами зі школи, де вчиться мій син, вони досі отримують страховку. Матеріальну допомогу їх. Є забезпечення роботи по твоєму бажанню, а не примусово як в деяких країнах і є забезпечення роботи. Тобто ти там подаєшся в центр, де стаєш на чергу і там мінімальну роботу в залежності. Ну як в чесно більше людей обслуговуючу все ж таки персоналу, але я не знаю, яка в них була освіта до цього і чи взагалі вони могли б претендувати на посади там. Рівня менеджменту я не знаю, я не знаю, як вони працювали в Україні для того, щоб порівнювати їм дали рівноцінну професію. Чи все ж таки це якийсь занижений. Це якийсь необхідне оправдані да очікування, очікування від цього від цієї держави. Тут я не можу судити, але дійсно ті, хто хочуть працювати, вони працюють. І в принципі отримують там заробітну платню на рівні людей, які працюють у Польщі на такій, на такій же, на такій же посаді. Якщо говорити так тут, то десь так.

(I)

Я зрозуміла, підкажіть, будь ласка, якого віку ваш син?

(P)

8 років.

(I)

Чи входить він у школу чи можливо він продовжує навчання онлайн в українській? Розкажіть, трошки про його адаптацію на соціальному рівні за кордоном.

(Р)

Адаптація не знаю, як його моя досить важко пройшла. Ми продовжували, звичайно, кінця навчального року минулого. Навчатися виключно в Україні онлайн ось з вересня ми ми пішли у польську школу на повний день уроки тут досить майже майже весь робочий день ти знаходишся в школі запізно, з дев'ятої там до пів на 6 він школі з якимись додатковими заняттями зі спортом з польської і так далі. Паралельно, звичайно, нам дозволила українська школа продовжувати бути на так званому домашньому навчанні, тобто ми раз в семестр здаємо екзамени нам надають матеріали, потім вчиться його клас. Зараз так нас прикріплюють до наших класних. Наш класний керівник надають матеріалу ми самостійно це проходимо і кожна чверть ми здаємо екзамени по тестам, які. Який видає, не знали певно міністерство, так йому ось іноді важко, що стосовно адаптації вона проходила дуже важко, як на мене, тобто для дитини це дуже, дуже великий стрес.

У дитини спершу була така за замкнутість, періоди були, коли можливо, це дорослішання, в тому числі дитини, але мені здається, що все ж таки там фактори. Зовнішня це теж вплинули, тому що з'являлася агресія, агресія там вдома агресія, там до до батьків і до всього небажання нічого робити небажані ходити в школу, тобто ми з таким зіштовхнулися вперше, хоча в нас вік такий, щоб можливо, це в тому числі про в Україні, тобто тут, але да була була агресія зі сторони однолітків, які. Ну як такі що як хлопці десь десь били десь штовхали десь під під під ножку підставляли і так далі він не хотів іти. Плюс тут з точки зору. З точки зору як. Напевно філософ. І там прибирання чистоти їжі теж відрізняються трошки правила, тому що там він там не їв 2 місяці, тому що хтось бере там хліб руками, хтось приносить не чисто виделку, і він досить до цього не звик, хтось не миє руки немає там дезінфектора, ну все досить так вони їдять на подвір'ї на сходинках сидять на підлозі, не мають руки ну, тобто в них

дуже демократичні відносини до дітей. Надто демократично в них перерви по 2 години за ці 2 години вони ну, тобто саме 2 години вони на вулиці. І звичайно, після цих 2 годин вони всі грязні, всі потні всі, і в них немає можливості помитися із цей момент там. Ну там моя дитина каже, я хочу щоб ти забрала після цієї перерви, тому що я не можу далі сидіти там мені все пече, мені все не так, я хочу помити руки, я хочу митися, хочу переодіти футболку, в них немає змінного взуття. У них немає змінної форми на фізкультуру в них. Ну от всі оці правила, які норми, які ви. Своїм дітям вбивали з дитинства от так, вони пере чекають повністю, але зараз. Якщо чесно десь в психологічній групі є вчитала, що потрібно, враховуючи, що я не сильно йшла на контакт з дорослими, які могла б спілкуватися тут з українцями. Так там дитина не могла, не мала можливості спілкуватися з їх дітьми, і я вирішила знайти контакт з дорослими. Біля школи пішла самостійно, там поспілкувалися з нашими мамами і так далі. І зараз там після нового року ми знайшли поруч ну от так спілкувались, спілкувались, ми знайшли поруч маму з сином, і я запропонувала забрати там одного. Один раз цього сина до нас додому погуляти в плейстейшн в лего і так далі. Потім там вони запропонували сходити на пікнік і так далі, і тому ми зараз там не дорослими, але діти почали між собою спілкуватися поза шкільного колективу. Ну не шкільного колективу. І зрозуміло, що такі зв'язки налагодилися набагато швидше, ніж в школі. І з цього моменту все в нього переключилося. Тепер він хоче в школу, звичайно, тепер вони граються, тому що в нього з'явився друг. Це друг, який вже в школі 2 роки тому, що він українець. Так, він уже там адаптований досить то звичайно, йому там йому комфортніше, він його там відпрашує, він його там захищає і так далі. Тобто якщо чесно, від цього почалося дуже, дуже великий ріст, стосовно вивчення мови, тобто після того, як він отримав, ну як він морально заспокоївся відчутно, що в нього пішли на покращення його уроки. Відчутно, що він почав мову просто ну як, як він взагалі до цього там не міг зв'язати слово боявся щось

сказати в нього тут була англійська, тут польська, тут українська, тут російська. Ну таке зараз на превеликий жаль, ми забули повністю англійську, тому що він майже забули він все на польський лад, а все. Не хоче він спілкуватися англійською. Але в нас є прогрес по польській мові і так далі стосовно української. Так, враховуючи, я знаю тільки українською. Я не знаю польську, я роблю з ними математику, математикам є математика в польській, на українській. Тому мені простіше, я тут його допитую, і там ніби він себе почуває комфортно, тому що він же знає все те, що ми пройшли, знаю, кому українською, і може рахувати, поки залишається так подвійне навчання, але вимушені було викинути англійську, тому що дитина не тягнула, дитина була в стресі вивчати всі мови одразу. Вимушені були кинути спорт, тому що так само немає часу, тому він приходить дуже пізно. Він приходить просто повністю розібрано розібраний це такого поганого, враховуючи додаткових нас тільки в школі там танці і щось таке баскетбол, знаєте?

(I)

Я зрозуміла, ну все одно хоча б зараз проходить адаптація тому, можливо, трошки пізніше можна буде підключити додаткові. Так ми вже підходимо до завершення і єдине хотіла у вас запитати. Трошки блок про емоції. Я розумію, що війна війну ми зустріли дуже поганими емоціями. Всі дуже довго переживали стрес, депресію хотіла запитати, як ви почуваете себе зараз? Так, якщо краще, як ви з цим справлялися?

(P)

Мені здається, що будь яка людина(...) Можливо, мені здається так, тобто ми вміємо адаптуватися людина така свого роду там паразита, який там, якщо знаходить плюс мінус тепленьке містечко вміє туди і там підлаштуватися. І з 2 сторони таки постійно напруга в руках, тобто є періоди, які ти дійсно здається,

що там твоя дитина навчається? Твоя дитина в безпеці тоді дитині є що їсти тобі комфортно, то в принципі подобається. Там знаходитись тут. Вперше на ранок і знову те саме, що ні я хочу додому. Або без свого одіяла своєї квартири близьких людей поруч більше більш за все дійсно не визначає людей. Тобто людина може адаптуватися до будь чого до магазинів не знаю, там домовий до всюди розбереться більше всього не вистачає людей, з якими навіть дякуючи онлайн зв'язку все одно це не те, має бути ну от я якогось там там розмов обіймів. Ну от цього дуже сильно не вистачає ну. Мені здається, що просто ми всі дуже змінилися за рік тому. Жаліти себе вже навіть якось не. Признано неправильно, але я дійсно, я зверталася до психологів. Тобто мені там достатньо було 3-4 консультації просто для того, щоб затвердити, що я на вірному шляху на шляху з точки зору того, що ну не гнобити, не вбивати себе там якісь якийсь період просто залишити це там навіть пустити на самотьок даі там вирішиться. Як вирішиться. Мене моралні це просто качелі, постійні качелі і з ними мені здається, справиться нікому не можна. Ну так. Відпустивши все ми всі їхали сюди не по власному бажанню, щоб насолоджуватися кожним це не можливо.

(I)

Зрозуміло, ще хотіла вас спитати. Звісно, що з війною дуже складно щось планувати, але чи будете ви плани зараз? Чи хотіли би ви повернутися, чи залишитися у Польщі, якщо у вас є змога поділитися саме дуже вдячна?

(P)

Ну. На жаль, все частіше я розумію і по собі, і по по друзям по близьким, які знаходяться закордоном, що, чим більше ми тут проводимо часу, тим тим ти відокремлюються від бажання. Тобто, якщо уявити, що зараз все закінчується так, то я не(.) Якщо говорити тим, що літом, що я повернулась на наступний день. То зараз я розумію, що ні що все одно це вже там прив'язка до школи, прив'язка до мови, прив'язка до факторів різних різних різних різних. Чи

будуємо плани? Будуємо, поки що я розумію, що я хочу повернутися, але це все буде залежить від того, наскільки довго це буде відбуватися. Якщо я, як мама, прив'язана до дитини і моя дитина чи 3 роки, це досить велика адаптація, і це все зовсім це вже просто. Тобто, як перейде на цей кордон, де ти можеш його повернути знову безболісно? Я робити так боляче знову не буду. Тобто якщо це дивлячись, скільки часу має пройти? І знову ж таки це відчуття воно досить сильно змінюється. Тобто це зараз говорю я, якщо там говорити в якомусь спокійному стані, дивлячись об'єктивно, так далі. Іноді так здається, що ні я завтра завтра повернуся зараз теж таки якісь. Так, якщо чесно, мене викликають на зустріч, якщо...

(І)

Так, звісно! я вам дуже вдячна ми вже підійшли до кінця нашого інтерв'ю. Я вам дуже вдячна і ваші відповіді будуть дуже корисні.

(Р)

Дуже дякую.